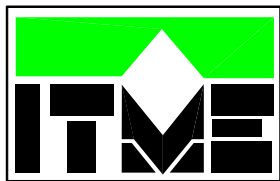

Mikroanaliza jądrowa staroegipskich malowideł ściennych

Andrzej Turowski

**Instytut Technologii Materiałów Elektronicznych
Warszawa**

i

**Instytut Problemów Jądrowych im. A. Sołtana
Świerk/Otwock**

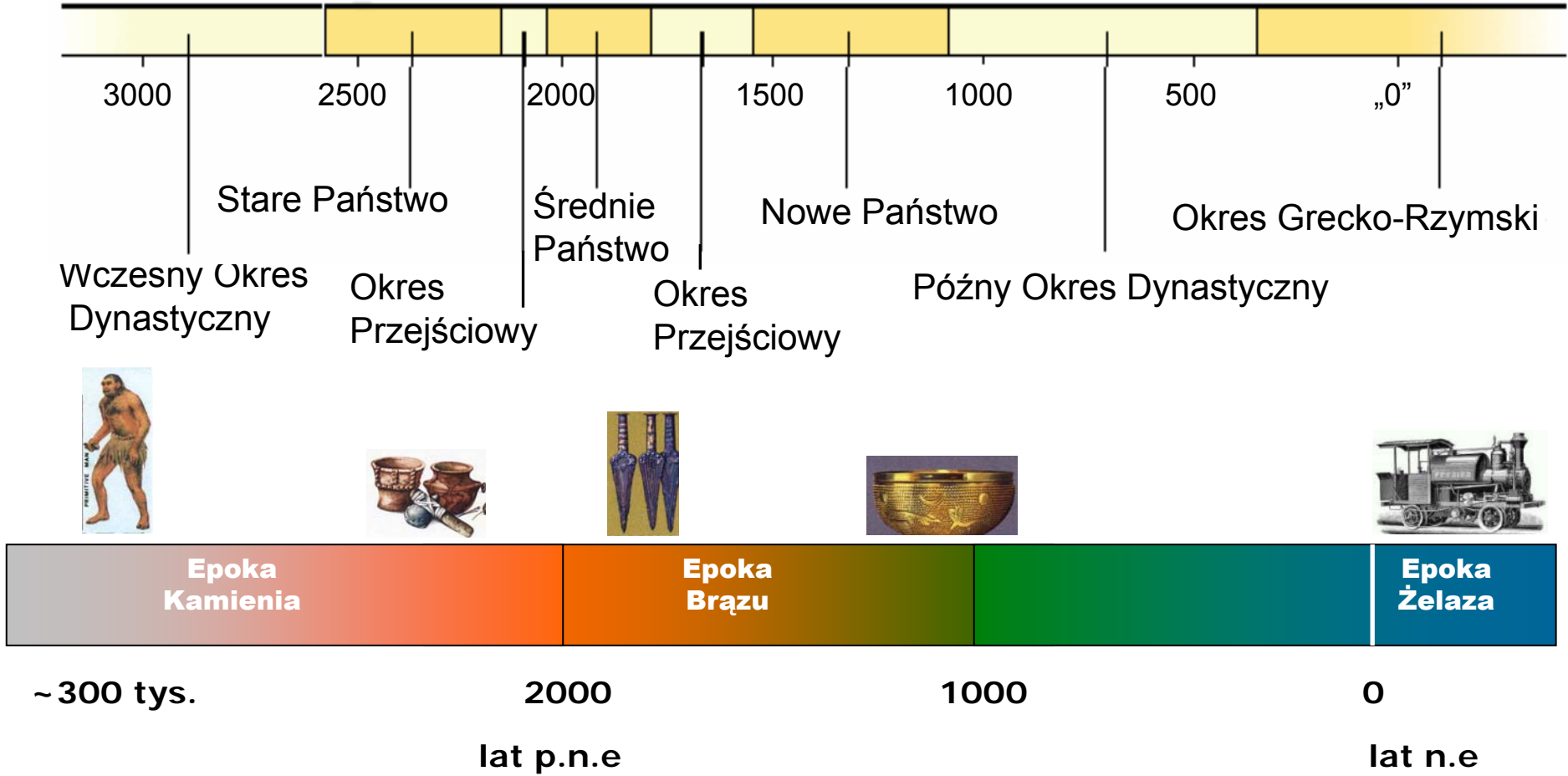
Warszawa, 29 kwietnia 2009

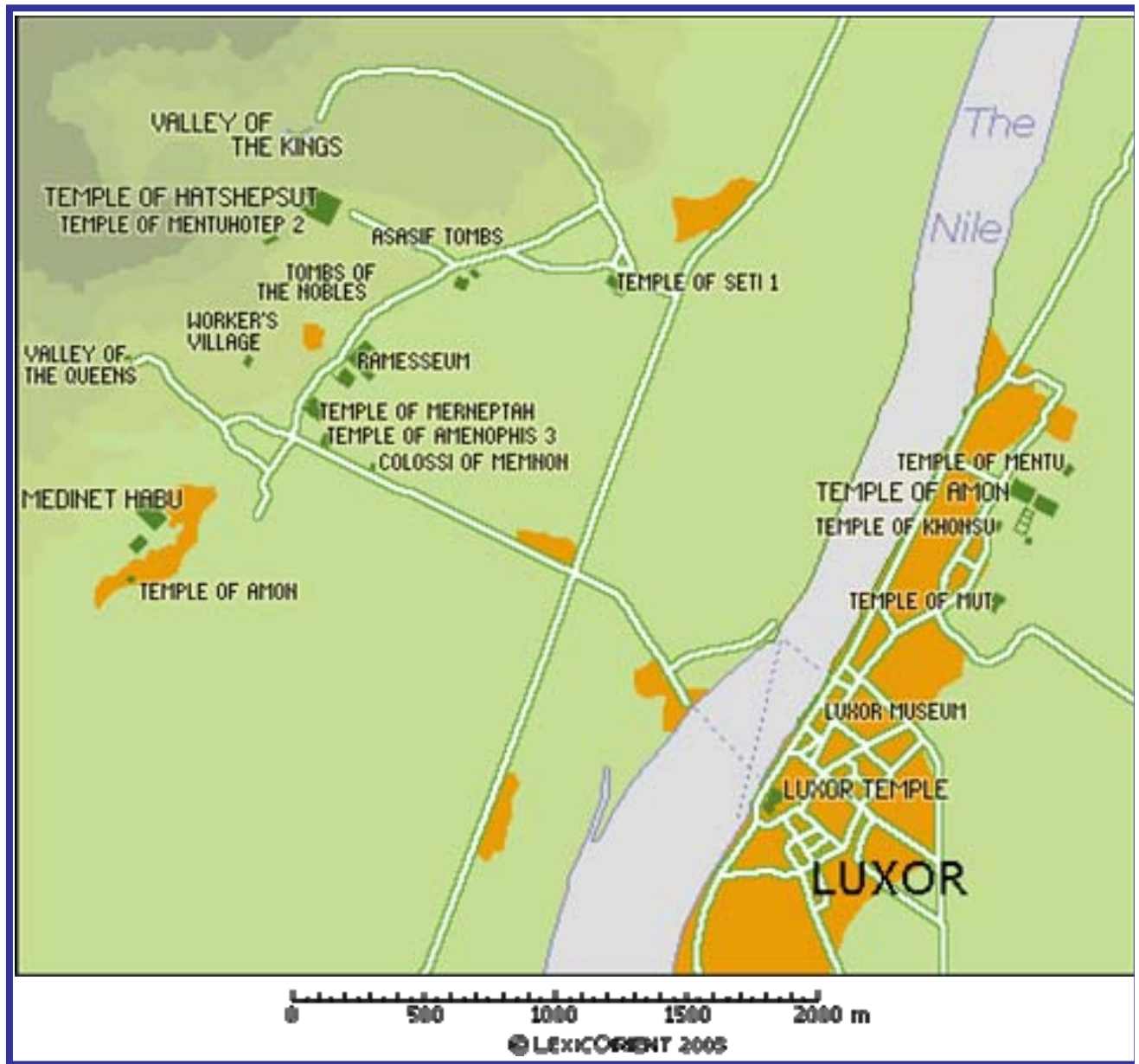
Egypt

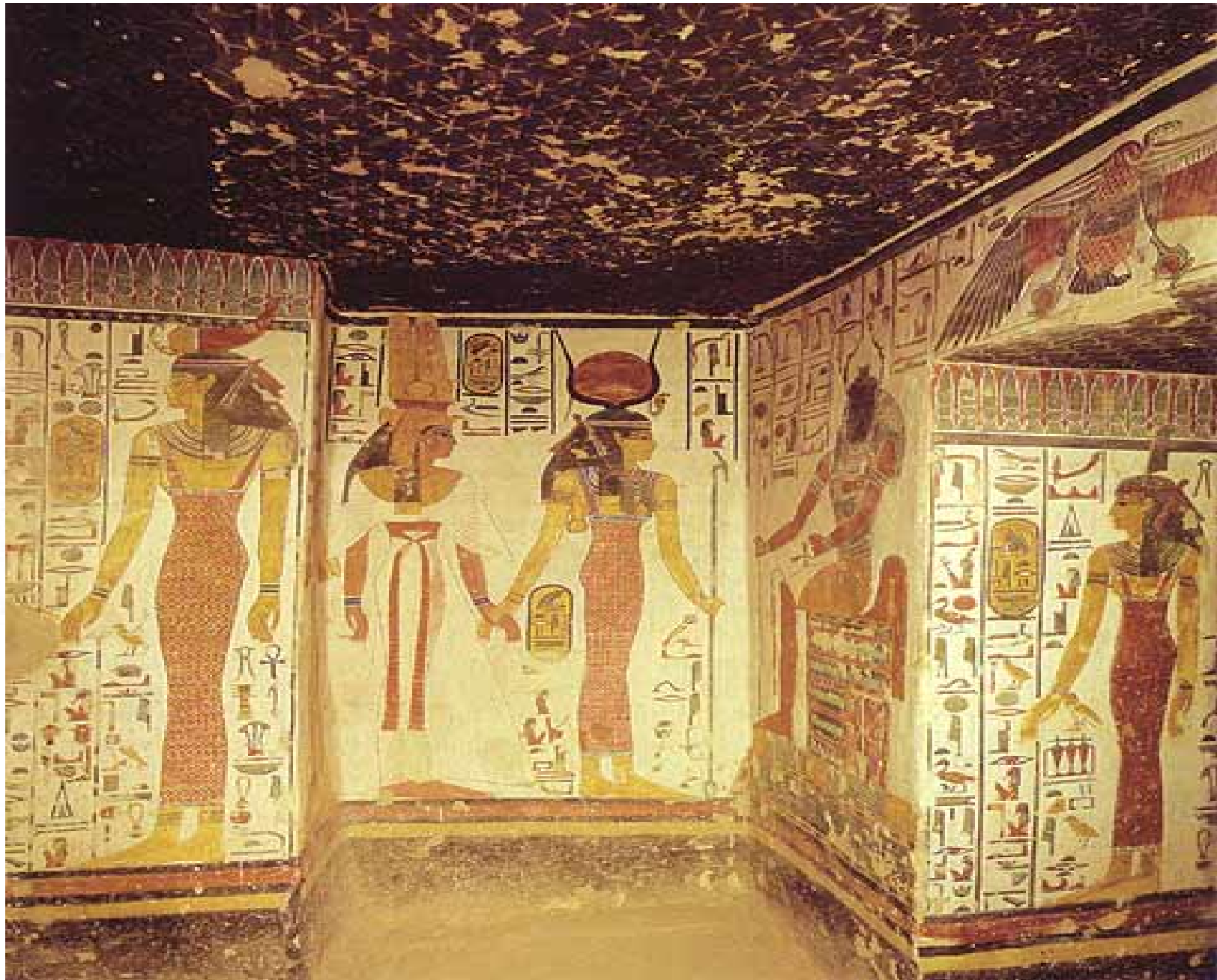
Historia starożytnego Egiptu

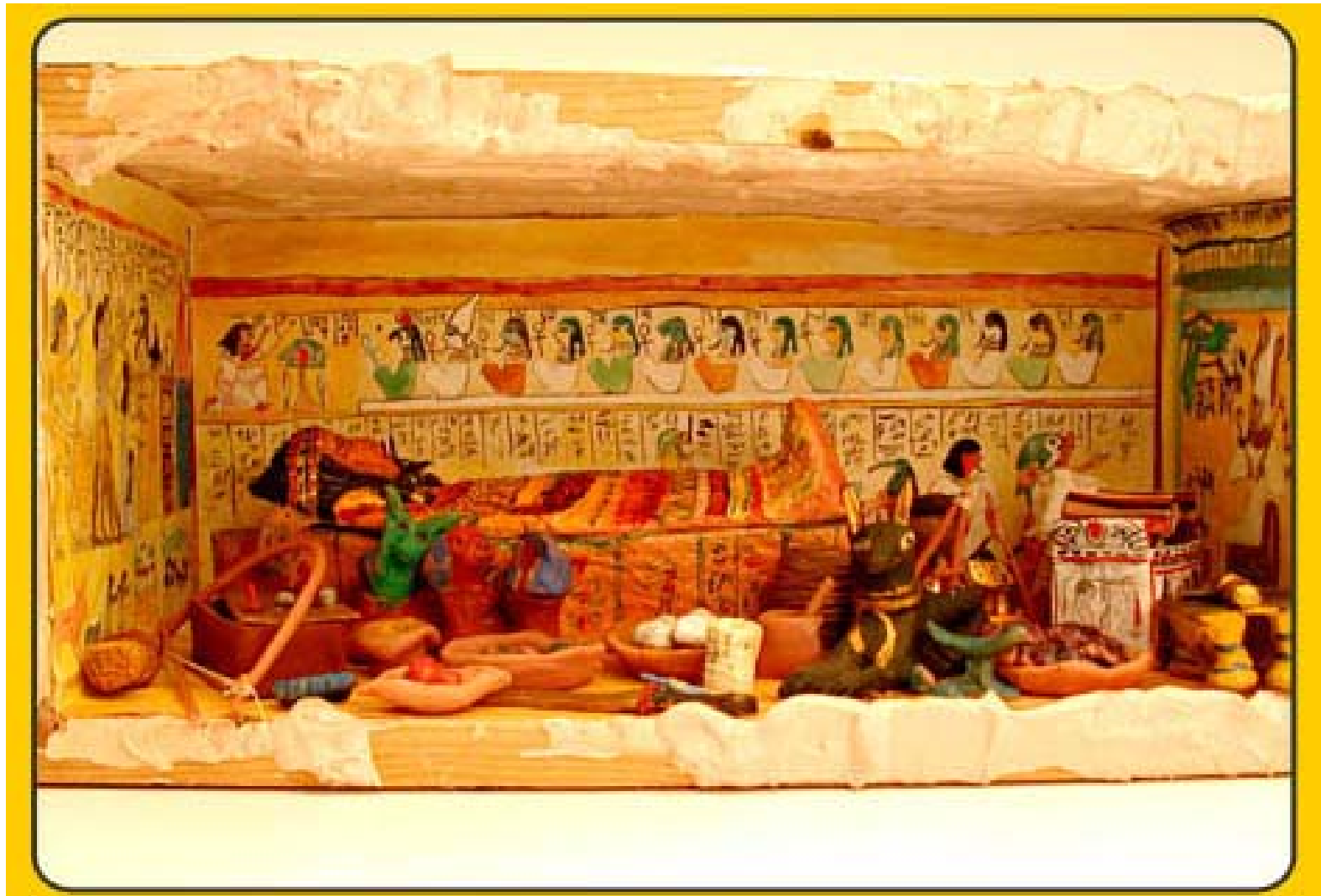

Dolina Królowych

Photograph by Kenneth Garrett
© 2003 National Geographic Society. All rights reserved.

National Geographic's *Treasures of Egypt*
Collector's Edition Vol. V

Amenhotep III i Teje
XVIII dynastia, panował około: **1388-1351 p.n.e.**,

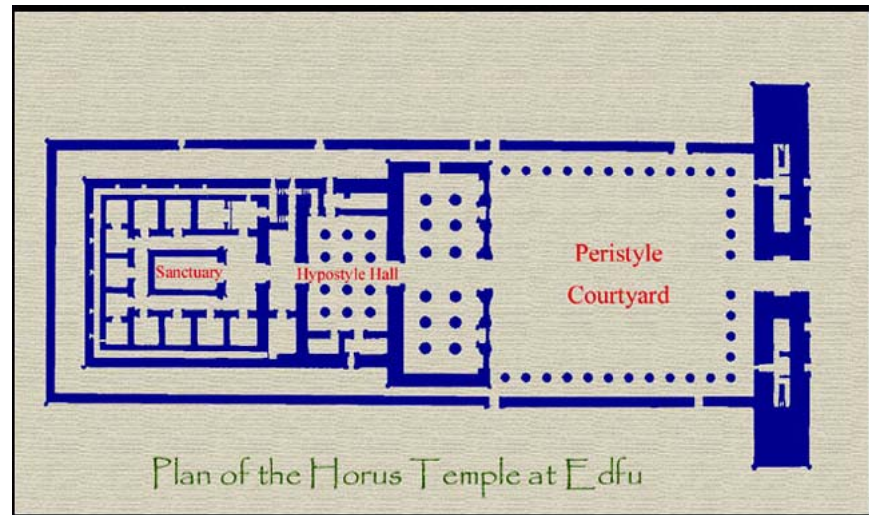

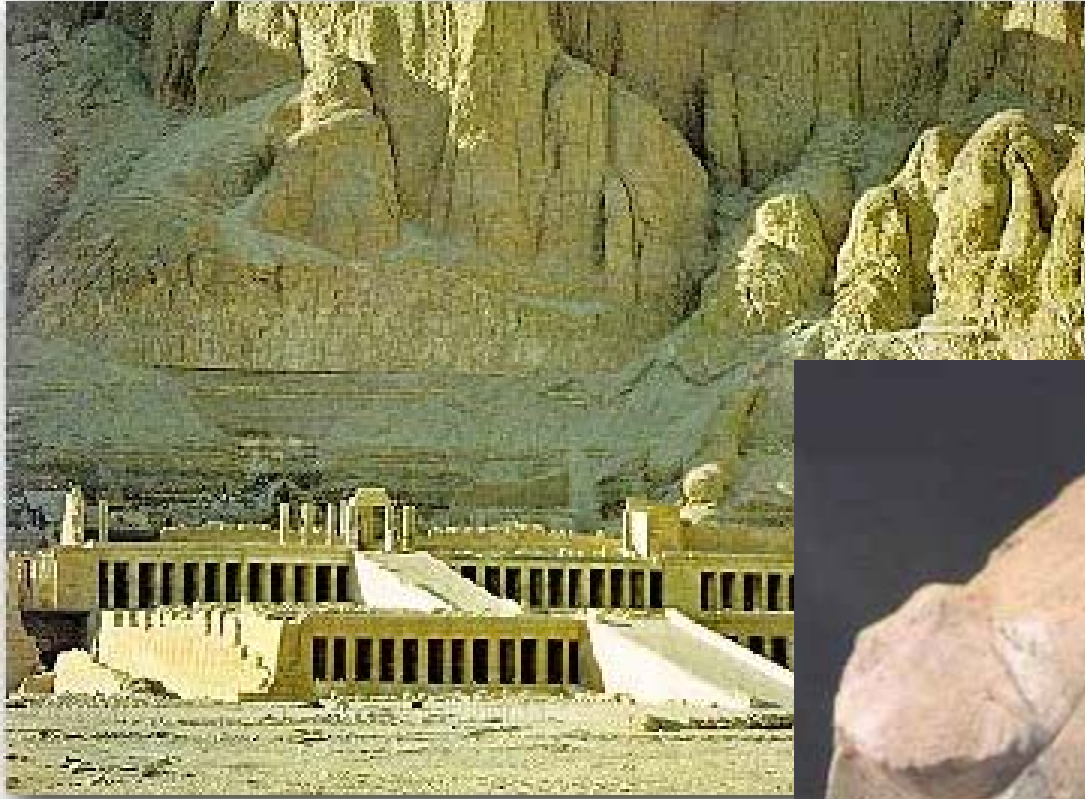

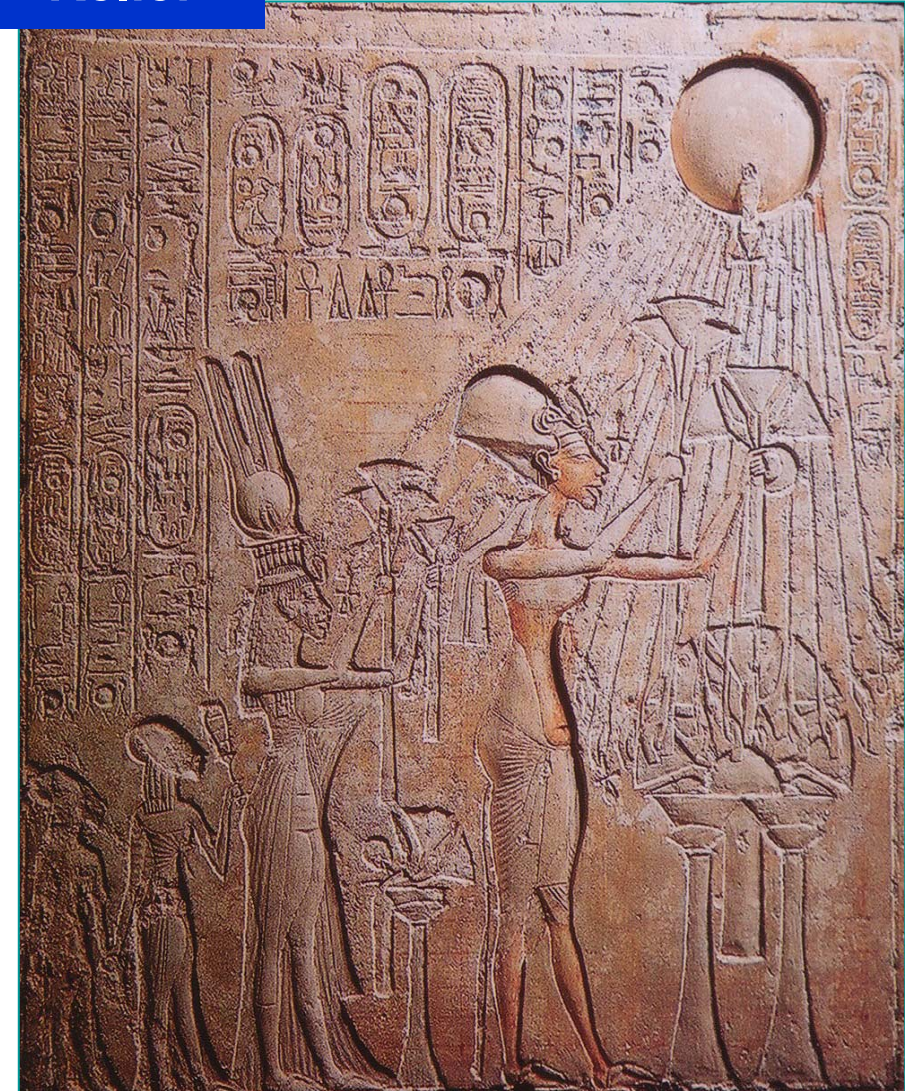

Relief

(شكل ٣)

أسلوب النقش البارز ذو الحافة المسلوطة.

(شكل ٢)

أسلوب النقش البارز ذو الحافة العالية.

- Bas - relief
- Sunk - relief
- Bas & sunk - relief

(شكل ٧)

أسلوب النقش الغائر ذو المستويات المتعددة.

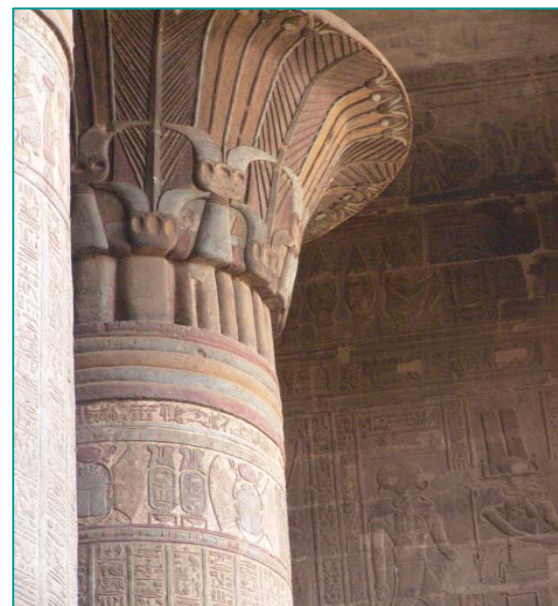
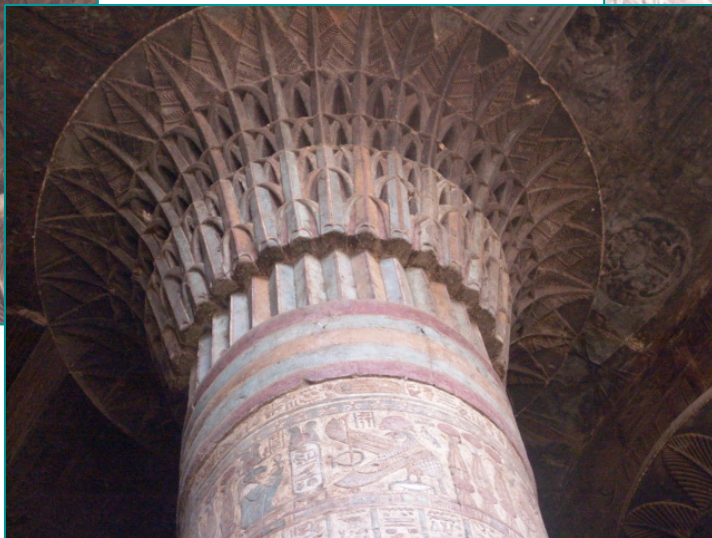
(شكل ٦)

أسلوب النقش للغائر ذو الحافة للمائلة.

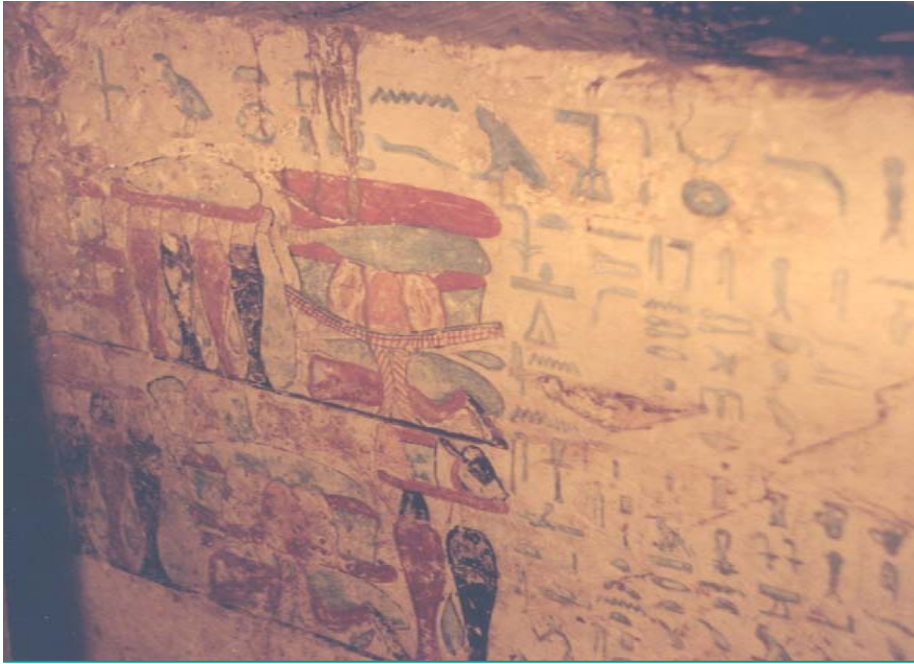
Różne rodzaje reliefu

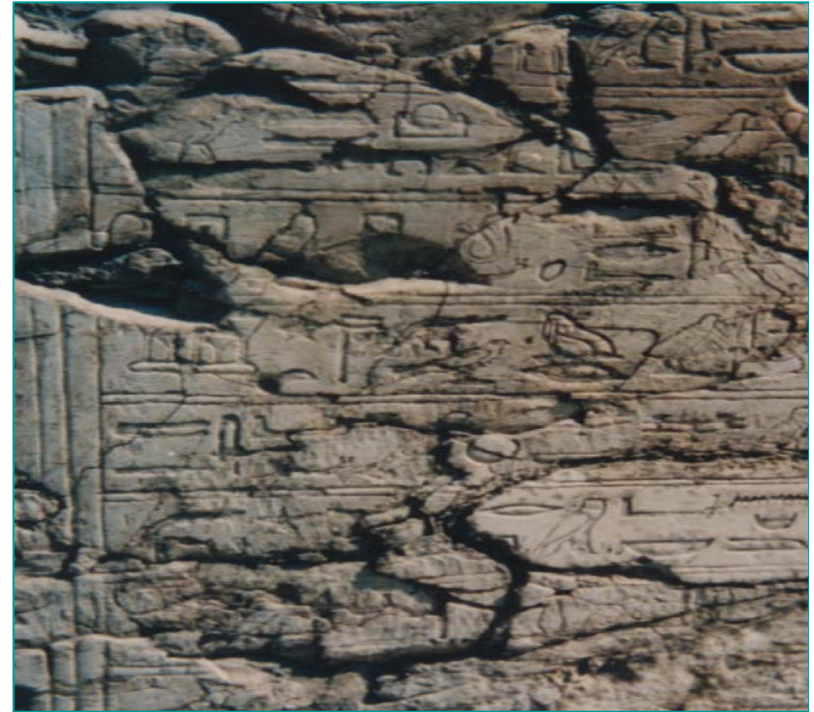
Różne rodzaje reliefu

- Rains with Dust and clay

Humidity

❖ **Hard crust & Micro cracks**

Salt

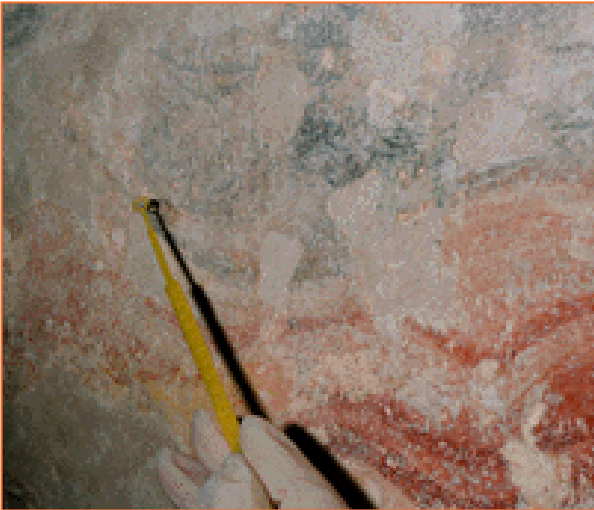

Bats droppings

Insects

Fungal spots

Human factors (Vandalism)

Human factors (Tourisms)

Struktura staroegipskich malowideł ściennych

1. Baza

Ściana (wapień, piaskowiec, cegła)

2. Grunt

a) Warstwa gruboziarnista

(Piasek, gips)

b) Warstwa drobnoziarnista

(Piasek, gips)

3. Tynk

(gips)

4. Farba

Przekrój malowidła ściennego

Co to jest farba?

Farba jest

1) mieszaniną pigmentu i spoiwa

lub

2) roztworem barwnika i spoiwa

Starożytni Egipcjanie stosowali głównie 1) rodzaj farb wykorzystując naturalne lub syntetyczne pigmenty

Techniki malarskie

Tempera – malowanie farbą zawierającą pigment lub barwnik ze spoiwem organicznym. Maluje się na suchym podłożu (*wł. al secco*).

Fresk (*wł. al fresco*) - malowanie farbą będącą wodną zawiesiną/roztworem pigmentu/barwnika. Maluje się na mokrym podłożu.

Spoiwem jest podłoże: *warstwa gładka do malowania*. Zawiera ona wapno gaszone, drobny piasek cedzony lub pył marmurowy. Na tej warstwie zaczyna się malować *fresk*. Ponieważ wapno gaszone z dwutlenkiem węgla tworzy krystaliczny węglan wapnia, który trwale wiąże cząsteczki farby. Fresk jest trwały bo spaja się z podłożem, w ten sposób uzyskuje się trwałe, intensywne barwy.

Jak przygotowano farbę

Moździerz

Jako spoiwa używano materiałów organicznych takich jak: guma arabska, kleje zwierzęce czy żółtko

Guma arabska

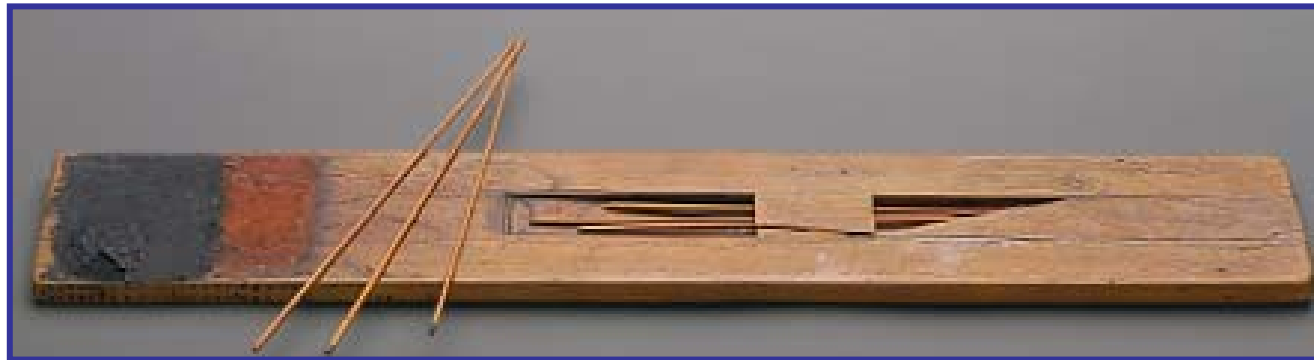

Klej zwierzęcy

Żółtko

Jak przygotowywano farbę

Starożytna paleta i pędzle

Starożytne pigmenty egipskie

(1) Pigmenty Naturalne

(a) Nieorganiczne
Minerały

Pigmenty czerwone : Hematyt, Fe_2O_3

Pigmenty żółte: Getyt FeOOH

Pigmenty niebieskie : Azuryt $\text{Cu}_3(\text{CO}_3)_2(\text{OH})_2$

Pigmenty zielone: Malachit, $\text{Cu}_2\text{CO}_3(\text{OH})_2$

(b) Pigmenty organiczne

Sadza

Palone kości

Starożytne pigmenty egipskie

(2) Pigmenty Syntetyczne

Błękit egipski

Błękit Egipski to najstarszy ze znanych pigmentów syntetycznych
(ok. 2500 BC!)

$\text{CaCuSi}_4\text{O}_{10}$ - krzemian wapniowo miedziowy - kuproriwaityt

$\text{Na}_2\text{CO}_3 \cdot 10\text{H}_2\text{O}$ - uwodniony węglan sodu

Otrzymuje się ziarna szklistej substancji

Uwaga! Jeśli temperatura podczas syntezy wzrośnie powyżej 1000°C zachodzi przemiana strukturalna i powstaje jasno zielony wollastonit.

**Po co są używane techniki analityczne
do identyfikacji pigmentów?**

Fingerprints!

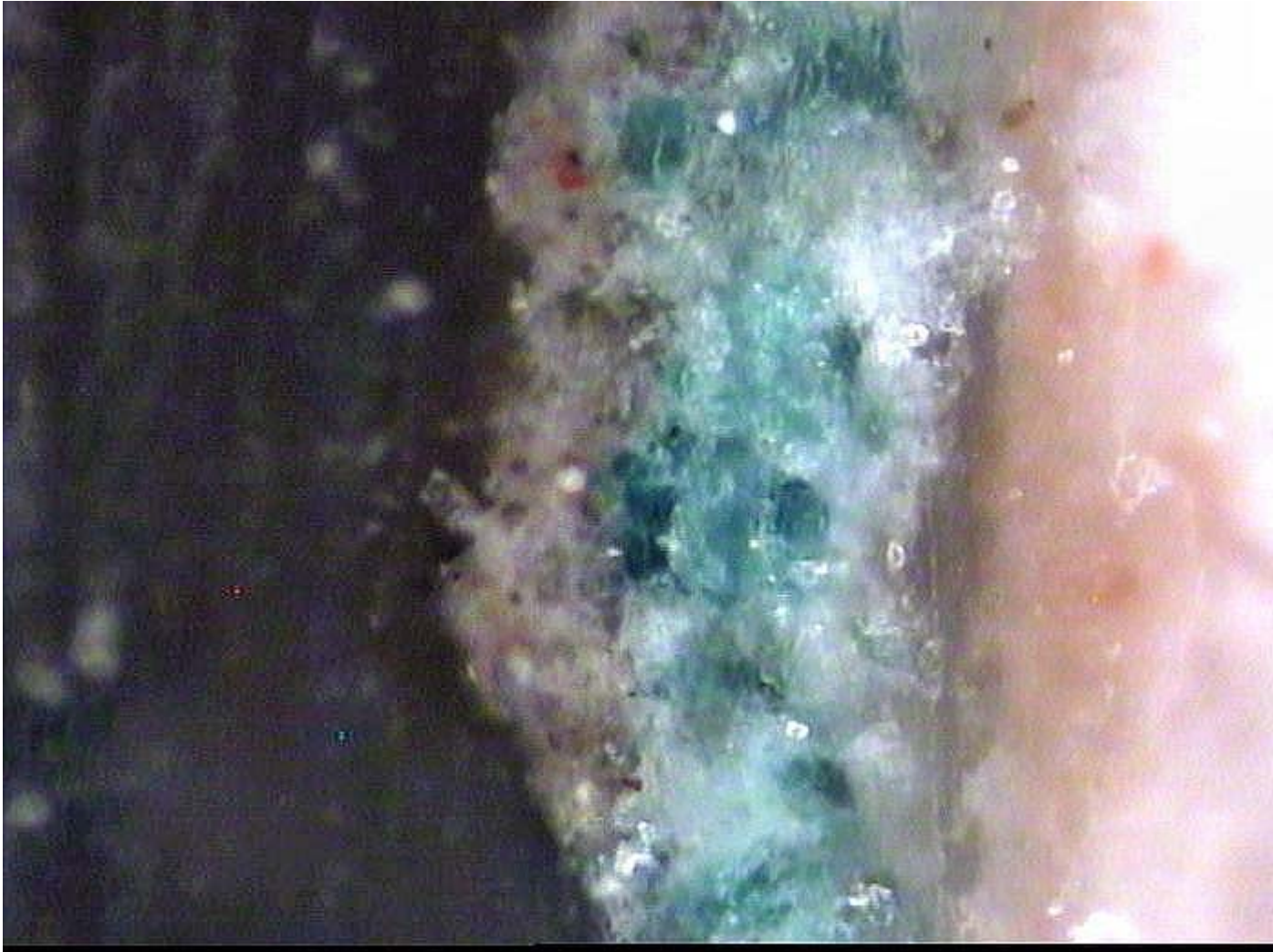
Typowe metody analityczne

1. Mikroskopia optyczna (OM) – ITME, FZD
2. Mikroanaliza Jądrowa
 - 2.1. Rutherford Backscattering Spectroscopy (RBS)
 - 2.2. Nuclear Reaction Analysis (NRA)
 - 2.3. Proton-Induced X-Ray Emission (PIXE) – IPJ, FZD
3. Fluorescencja rentgenowska (XRF)
4. Dyfrakcja rentgenowska (XRD) – ITME, IFD UW
5. Skaningowa Mikroskopia Elektronowa (SEM) – ITME
6. Spektroskopia Ramanowska - UMCS

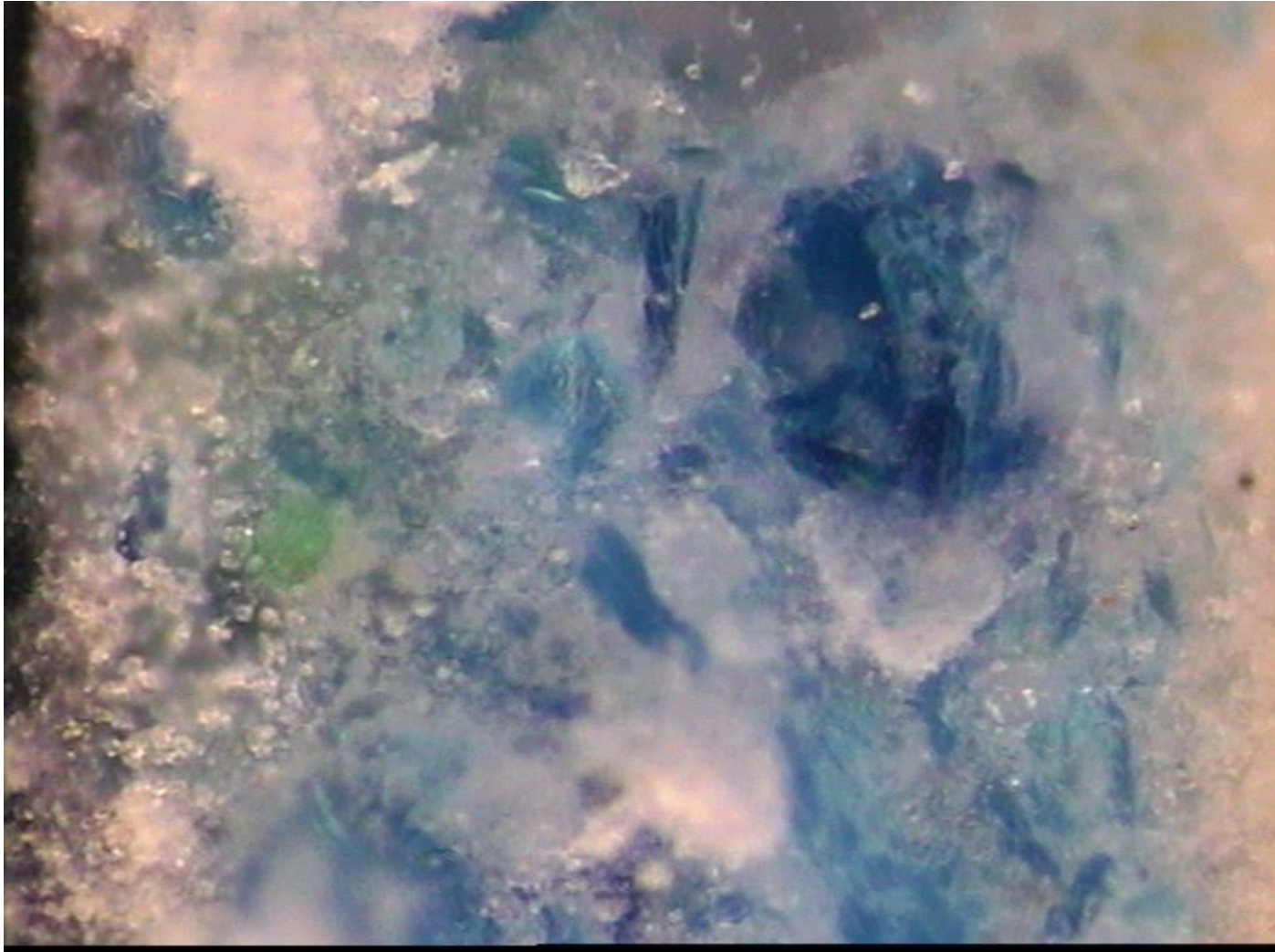
5 X

10 X

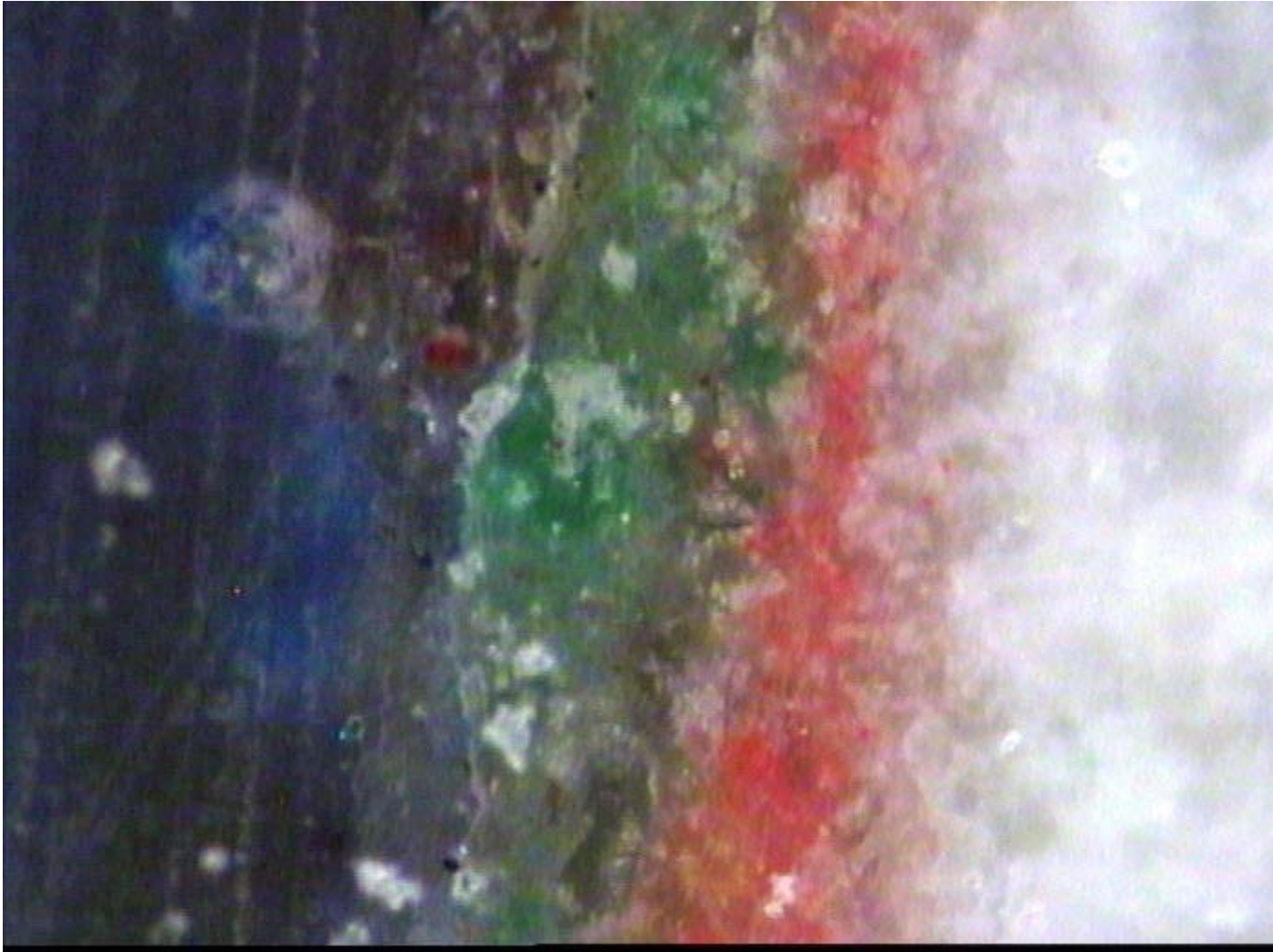
20 X

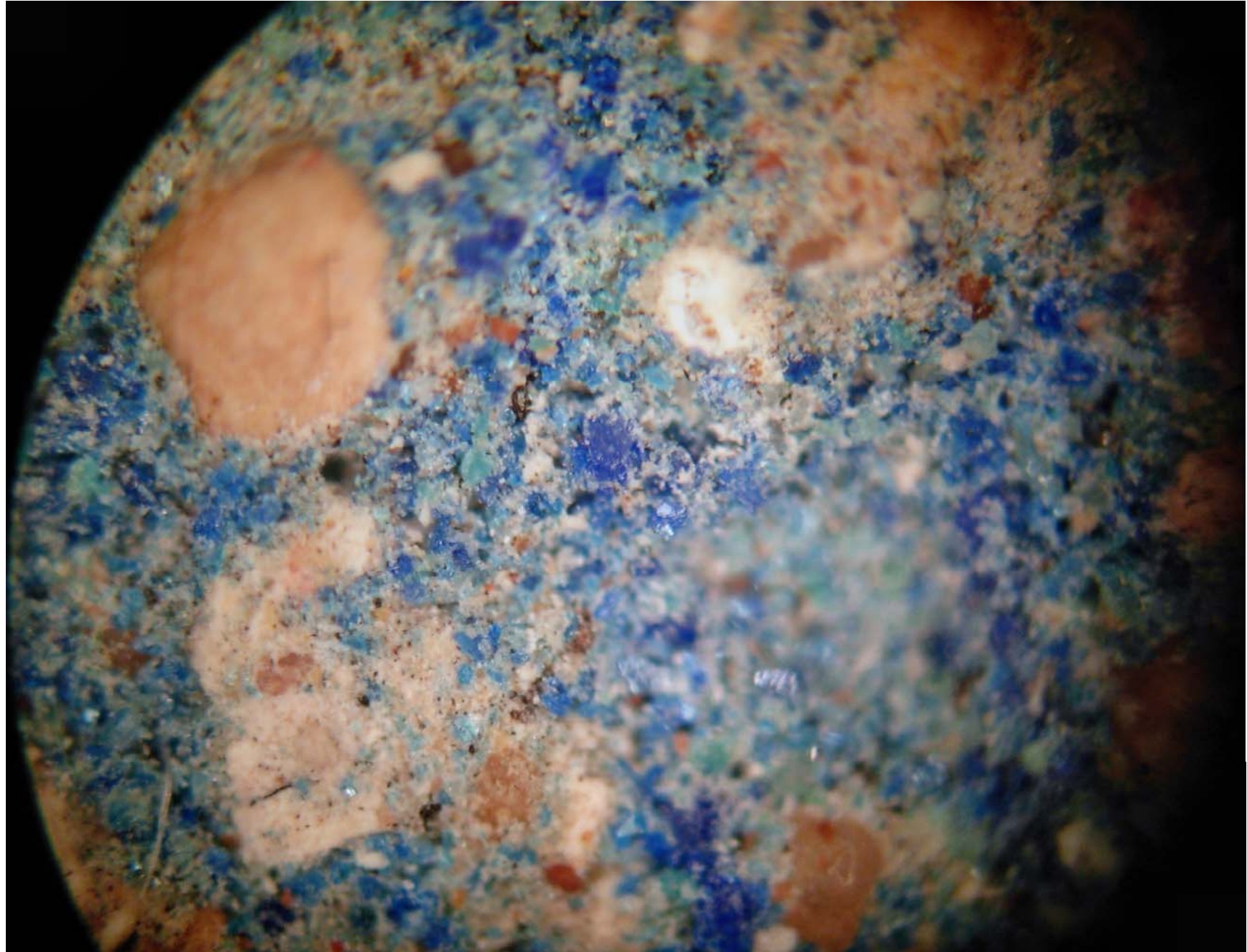

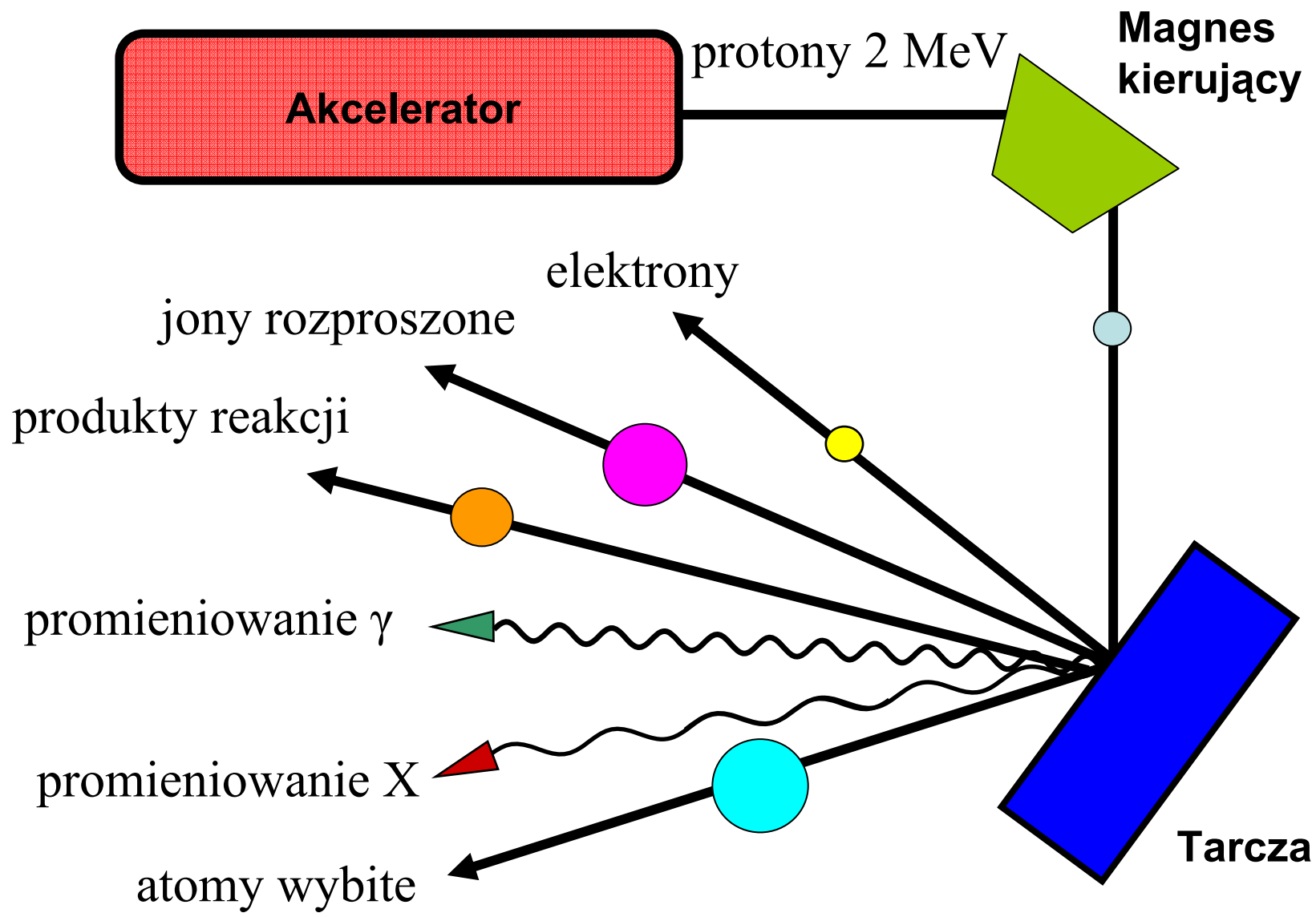
20 X

10 X

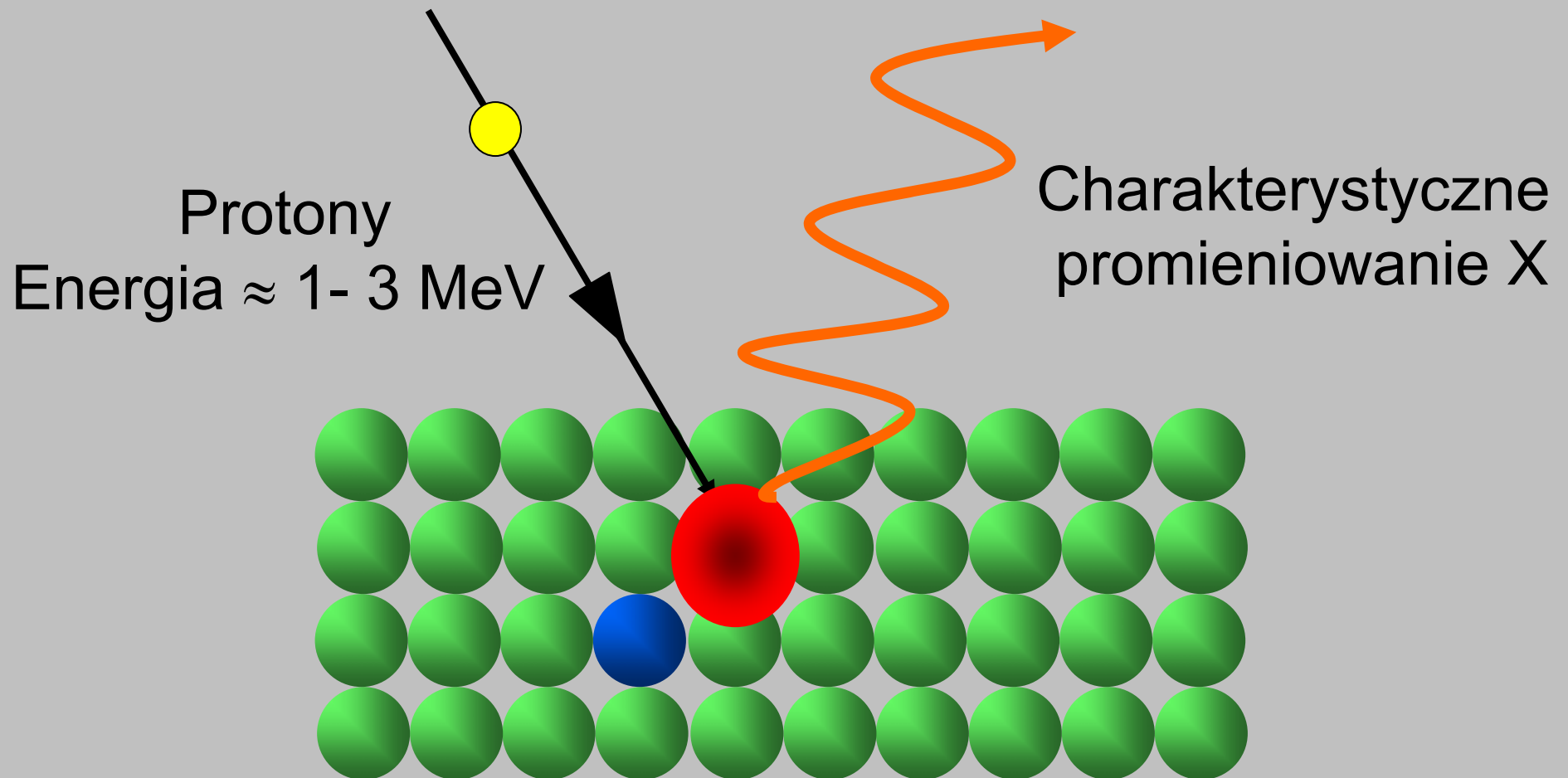

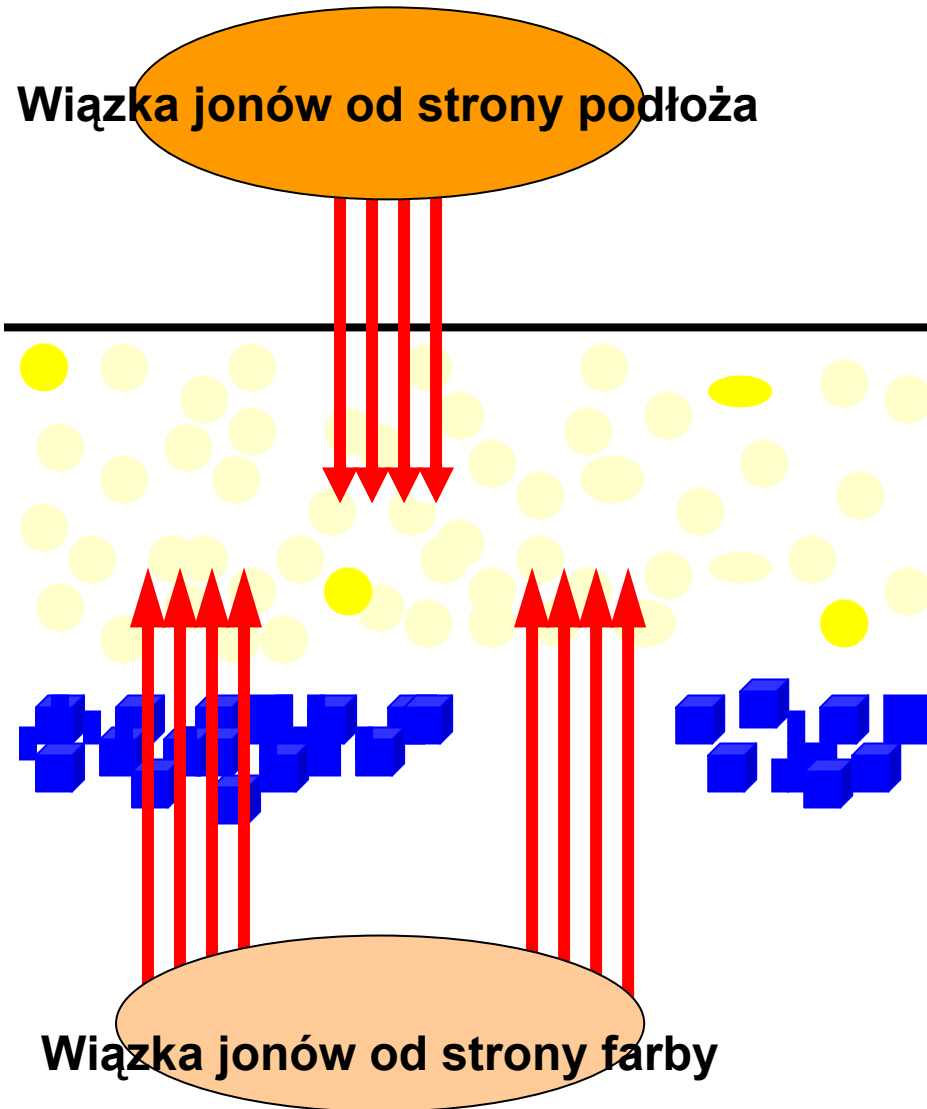
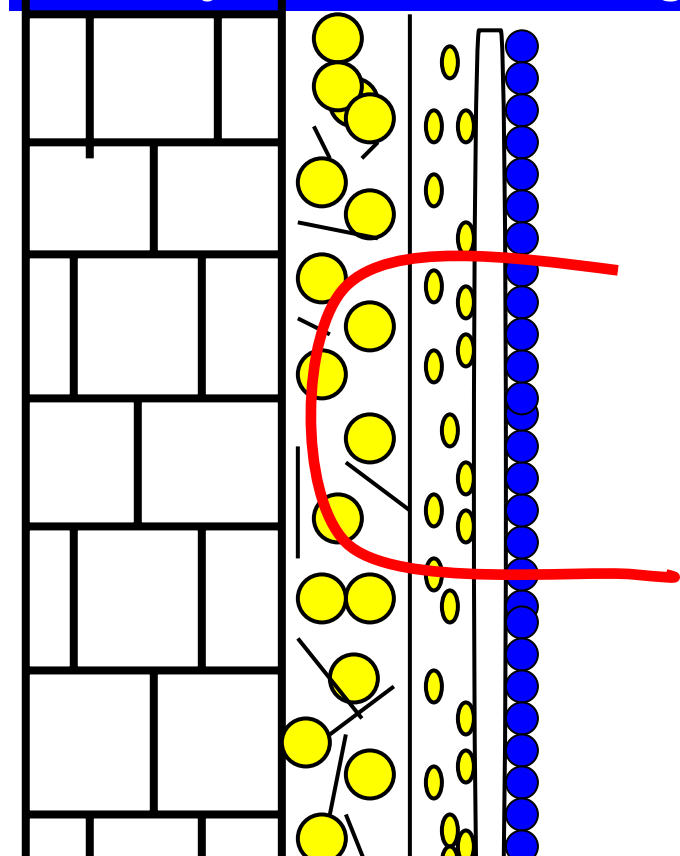

PIXE

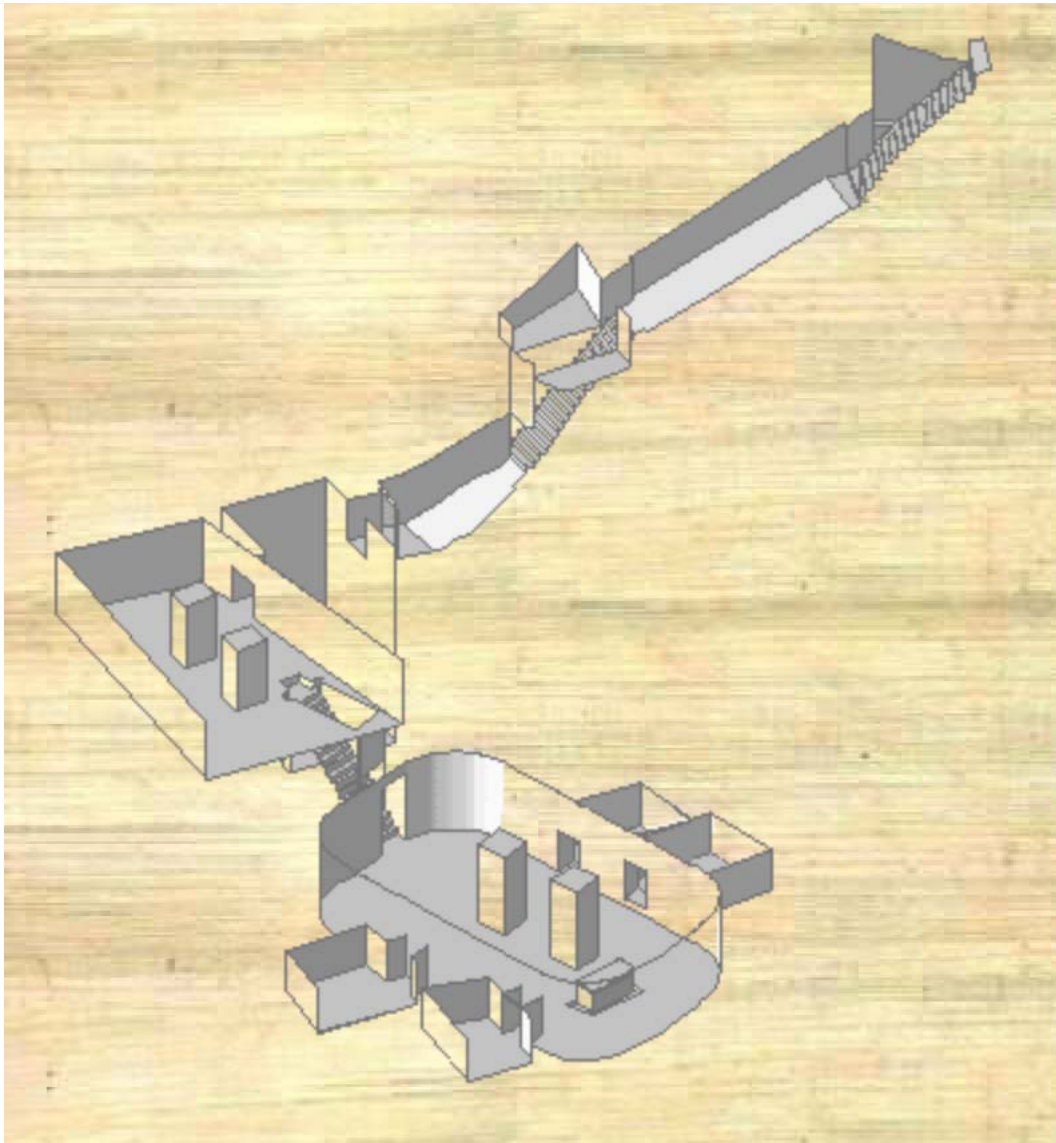
Particle Induced X-ray Emission

Przekrój malowidła ściennego

Luxor
Dolina Królów
Grobowiec Totmesa III
(N.34) 1425 BC

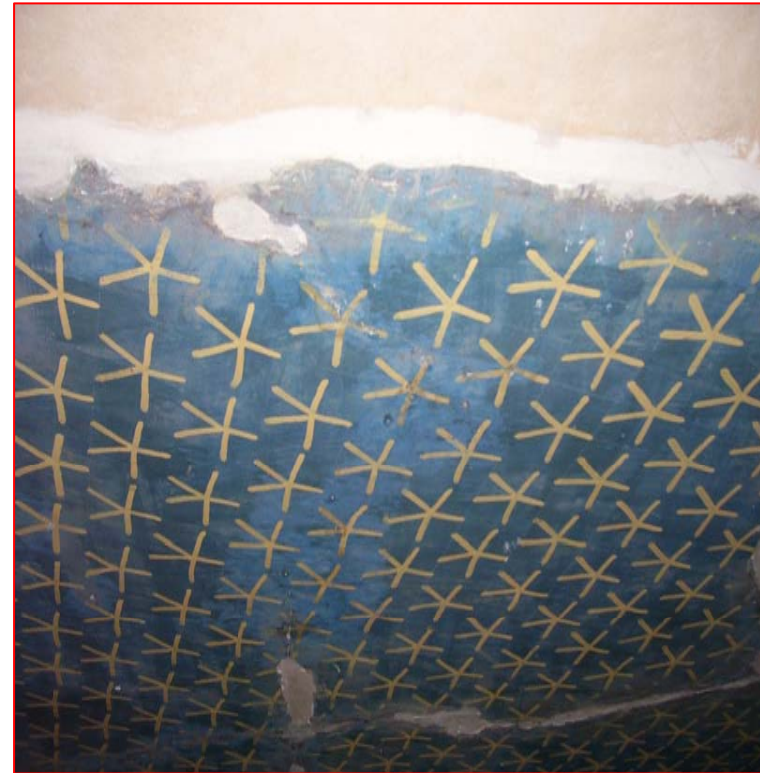
Grobowiec Totmesa III (N.34) 1425 BC

Grobowiec Totmesa III (N.34) 1425 BC

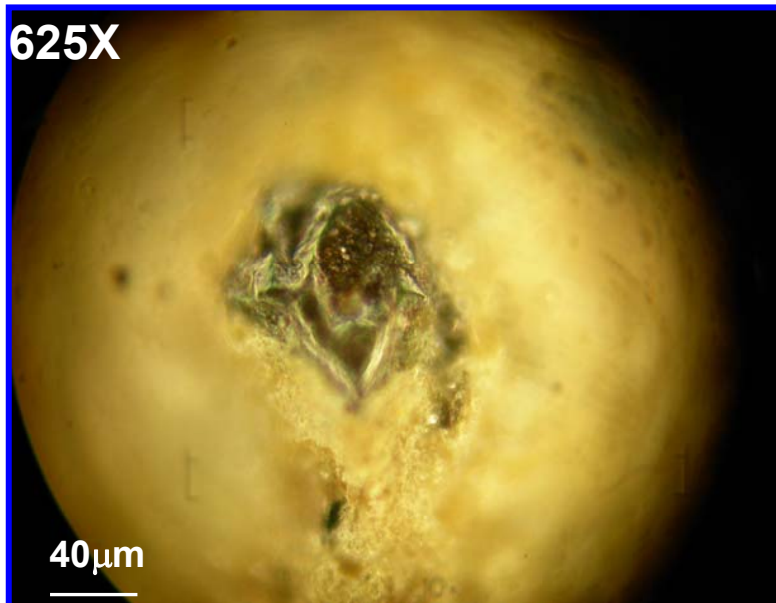
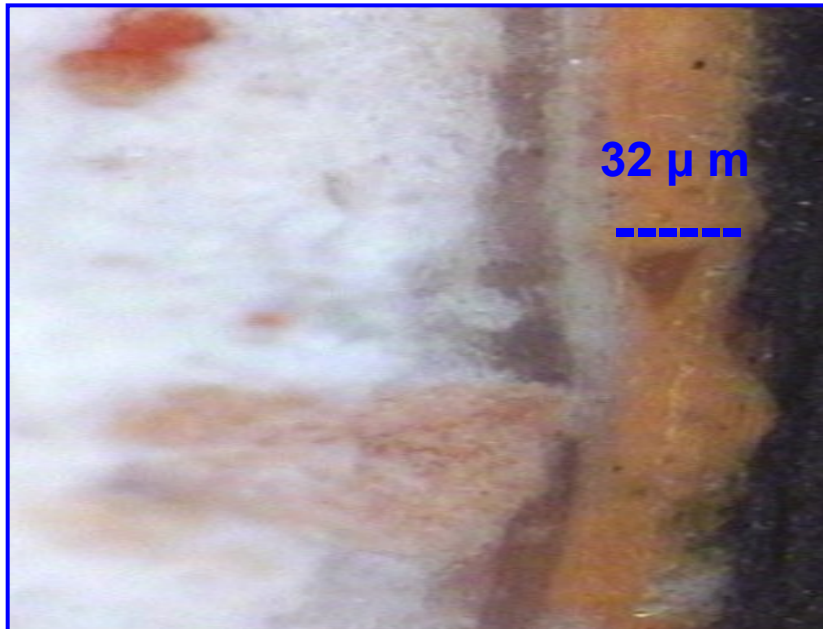
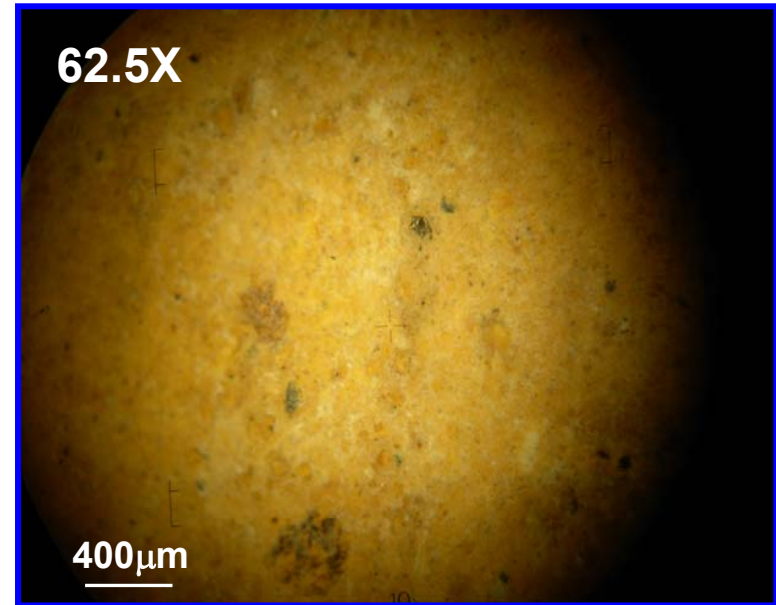

Grobowiec Totmesa III (N.34) 1425 BC

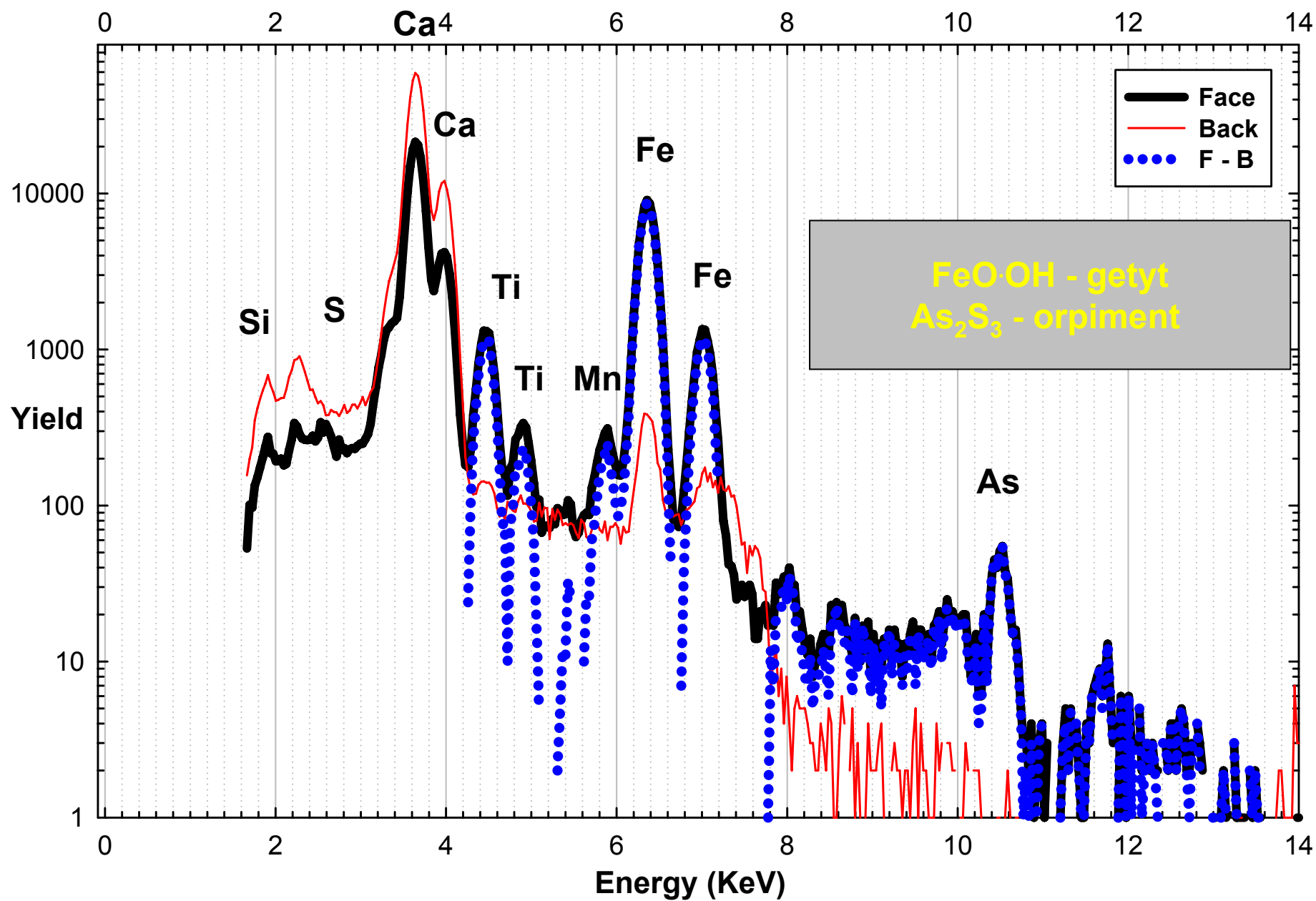
Żółty pigment

Grobowiec Totmesa III (N.34) 1504 BC

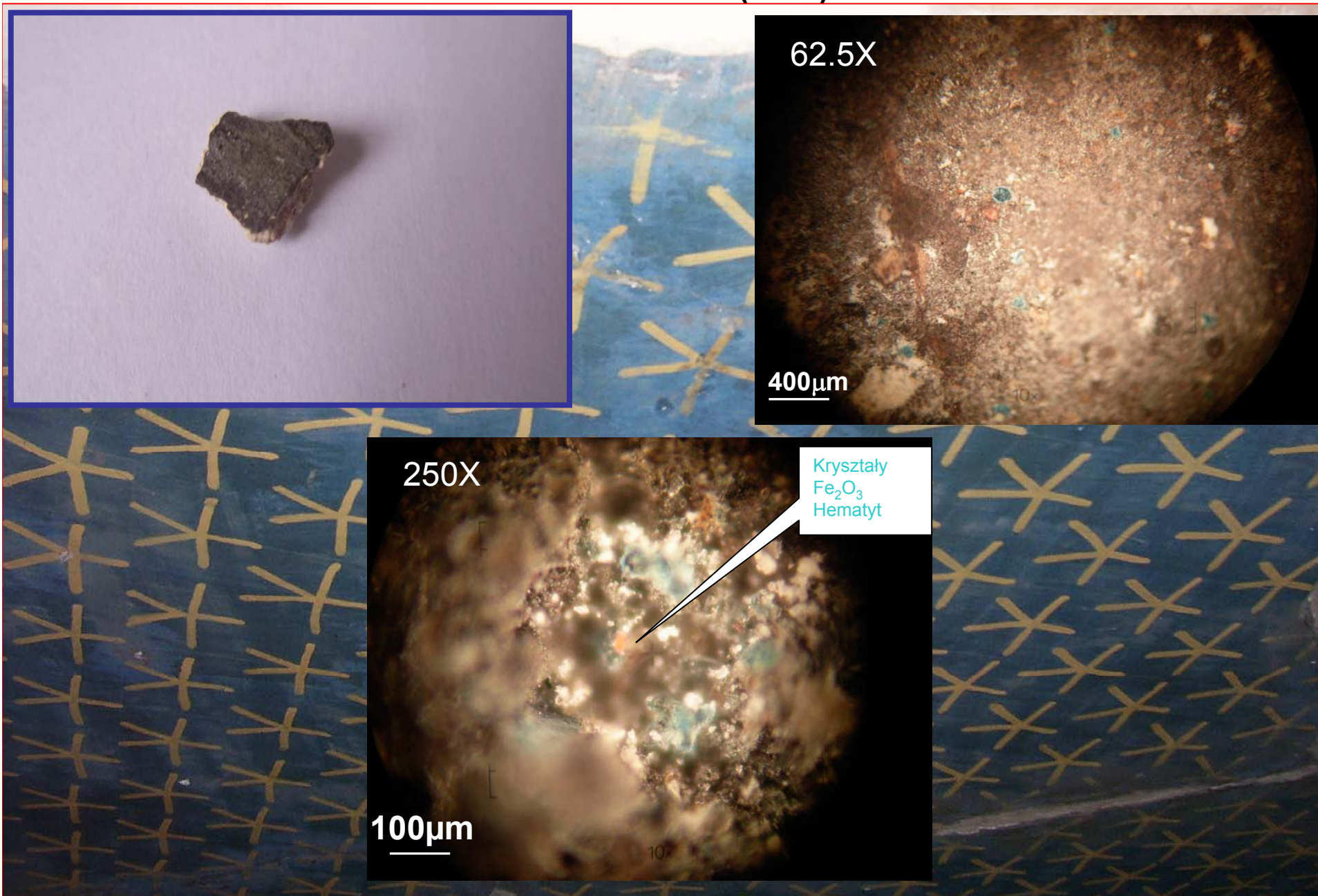
Widmo PIXE żółtego pigmentu

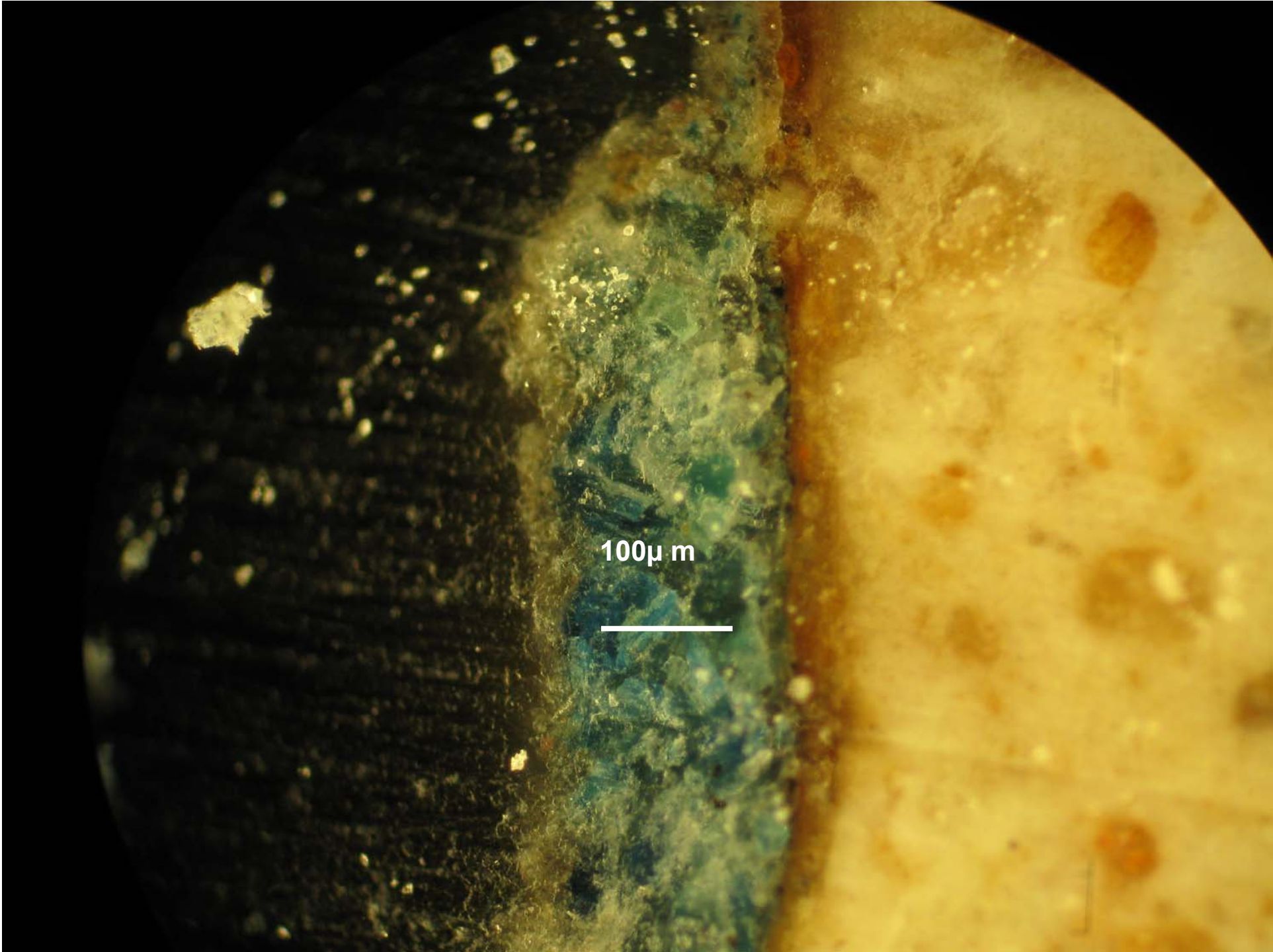
Grobowiec Totmesa III (N.34) 1504 BC

Ciemnoniebieski pigment

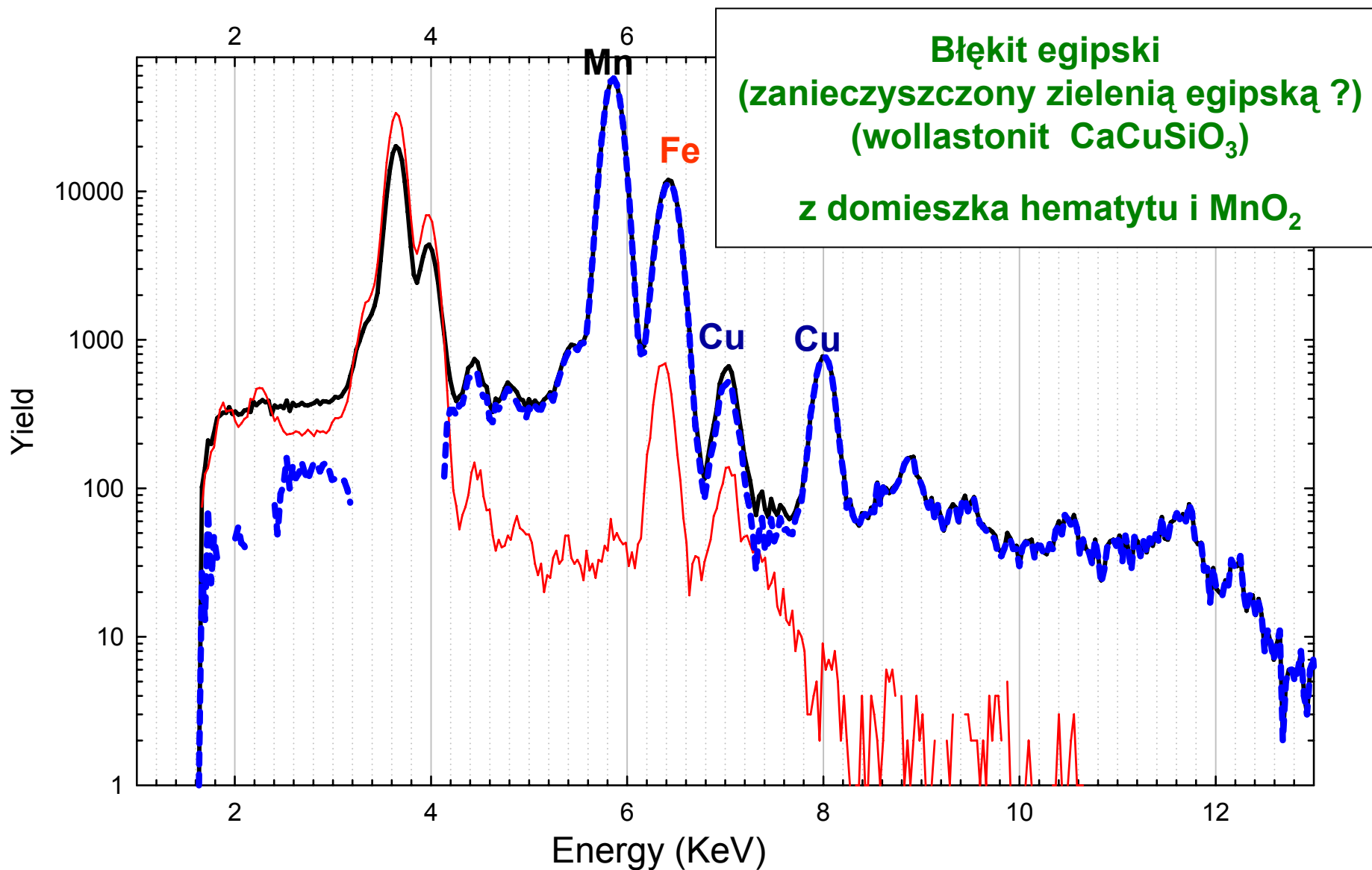
Grobowiec Totmesa III (N.34) 1504 BC

Widma PIXE dla ciemnoniebieskiego pigmentu

Grobowiec Totmesa III (N.34) 1504 BC

20 X

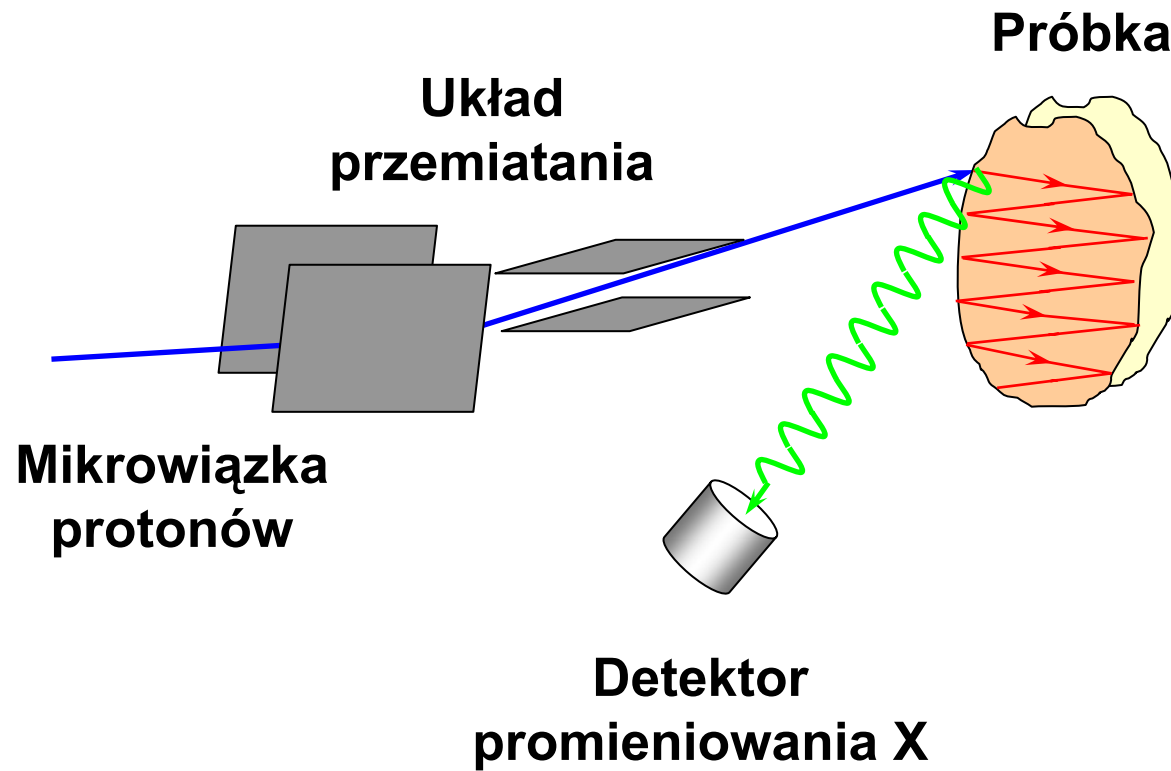

Mikrowiązka

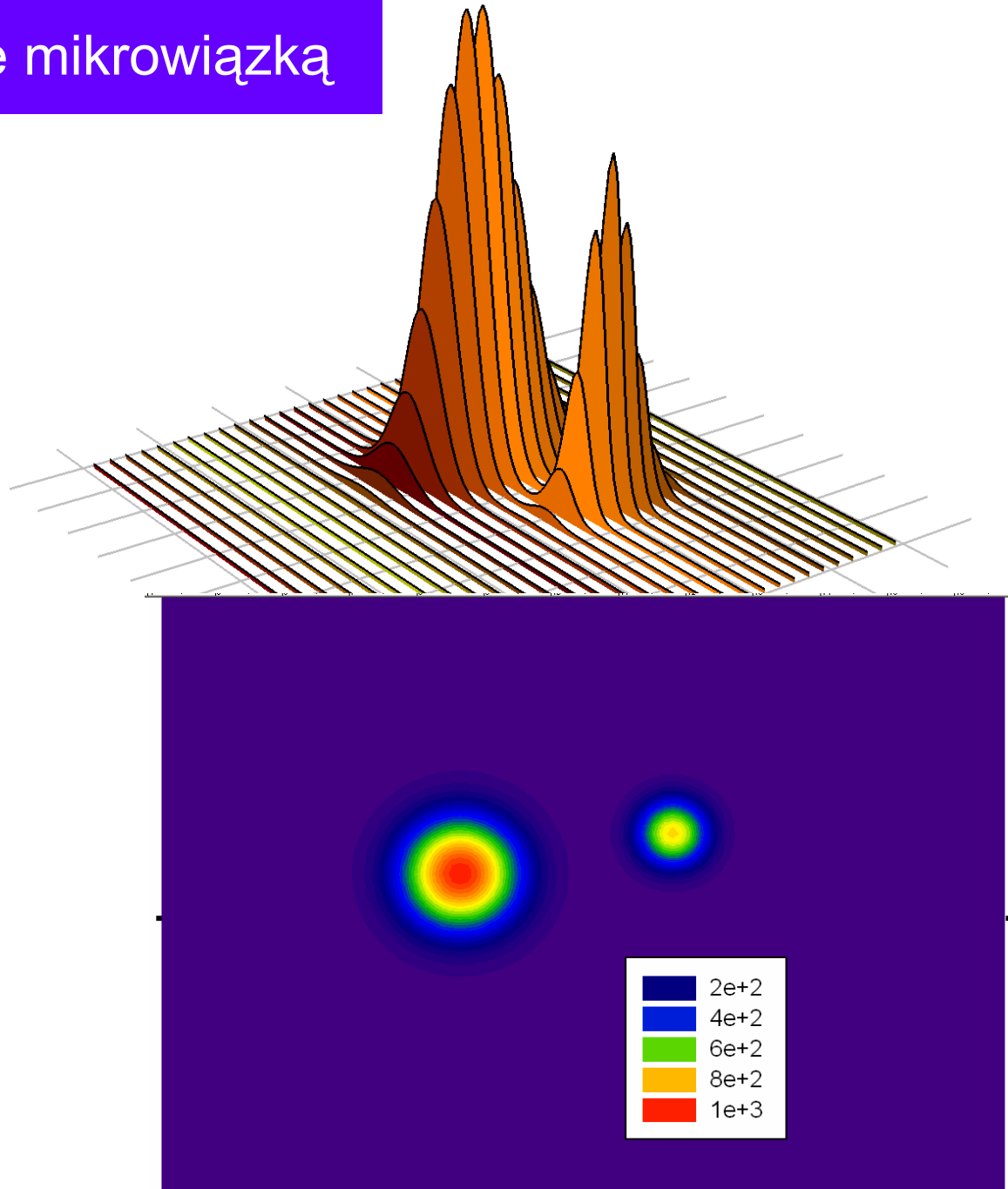
Wiązkę protonów można zogniskować do rozmiarów pojedynczych μm .

Przemiatając wiązką po powierzchni próbki możemy dokonywać identyfikacji różnych pierwiastków i jednocześnie tworzyć powierzchniowe mapy ich koncentracji.

Mapowanie mikrowiązką

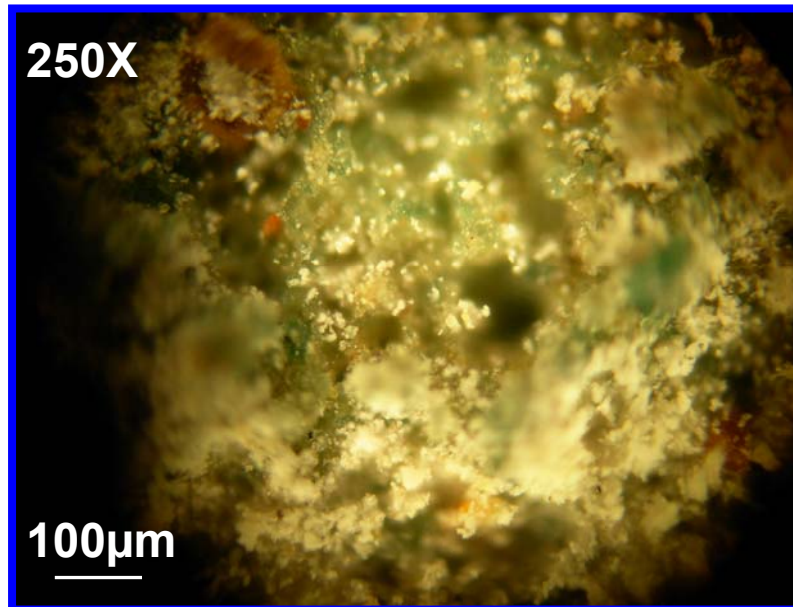
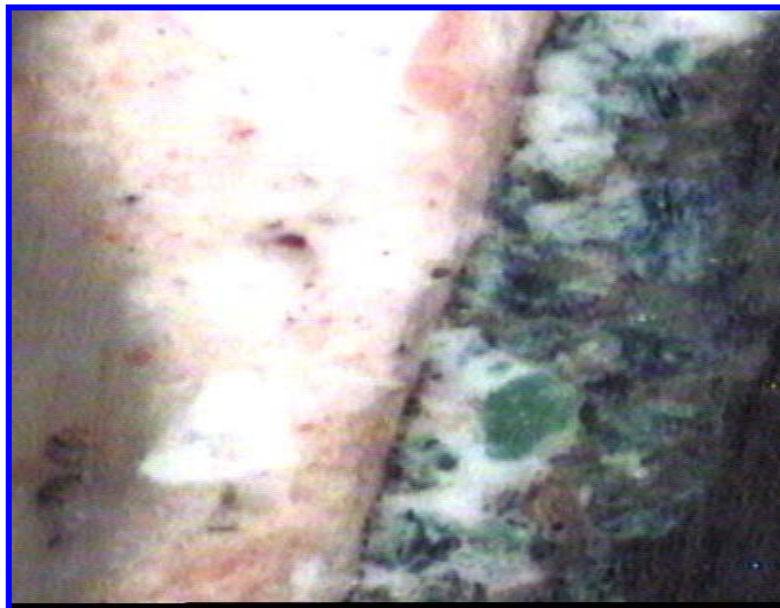
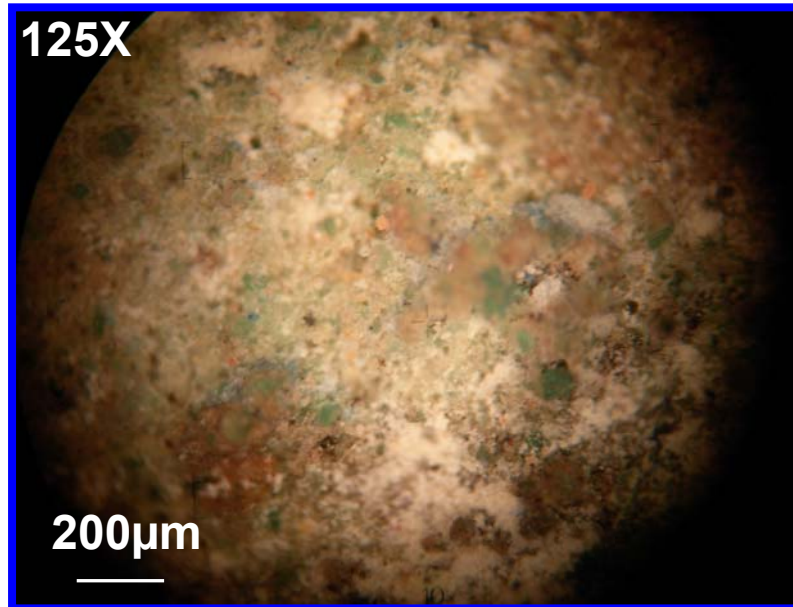
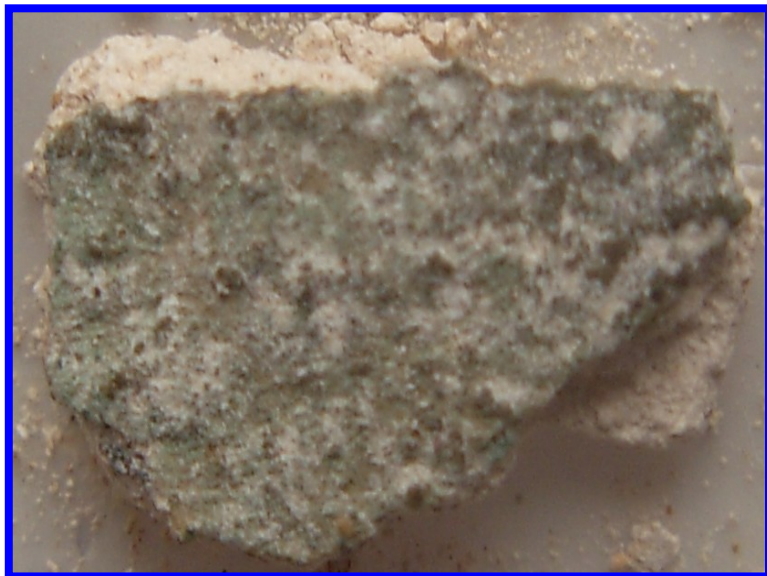

Mapowanie mikrowiązka

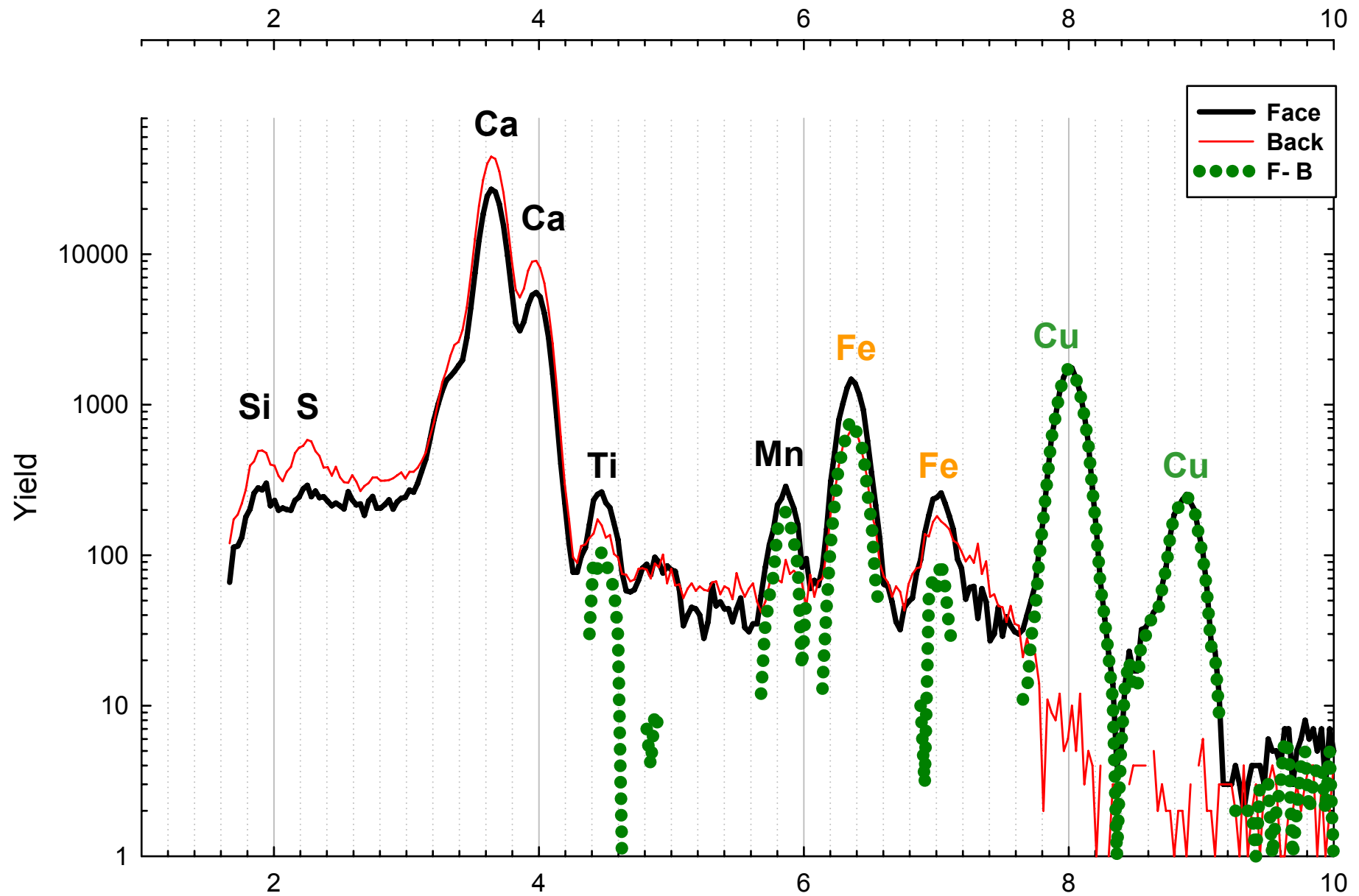
Analiza zielonego pigmentu

Grobowiec Totmesa III (N.34) 1504 BC

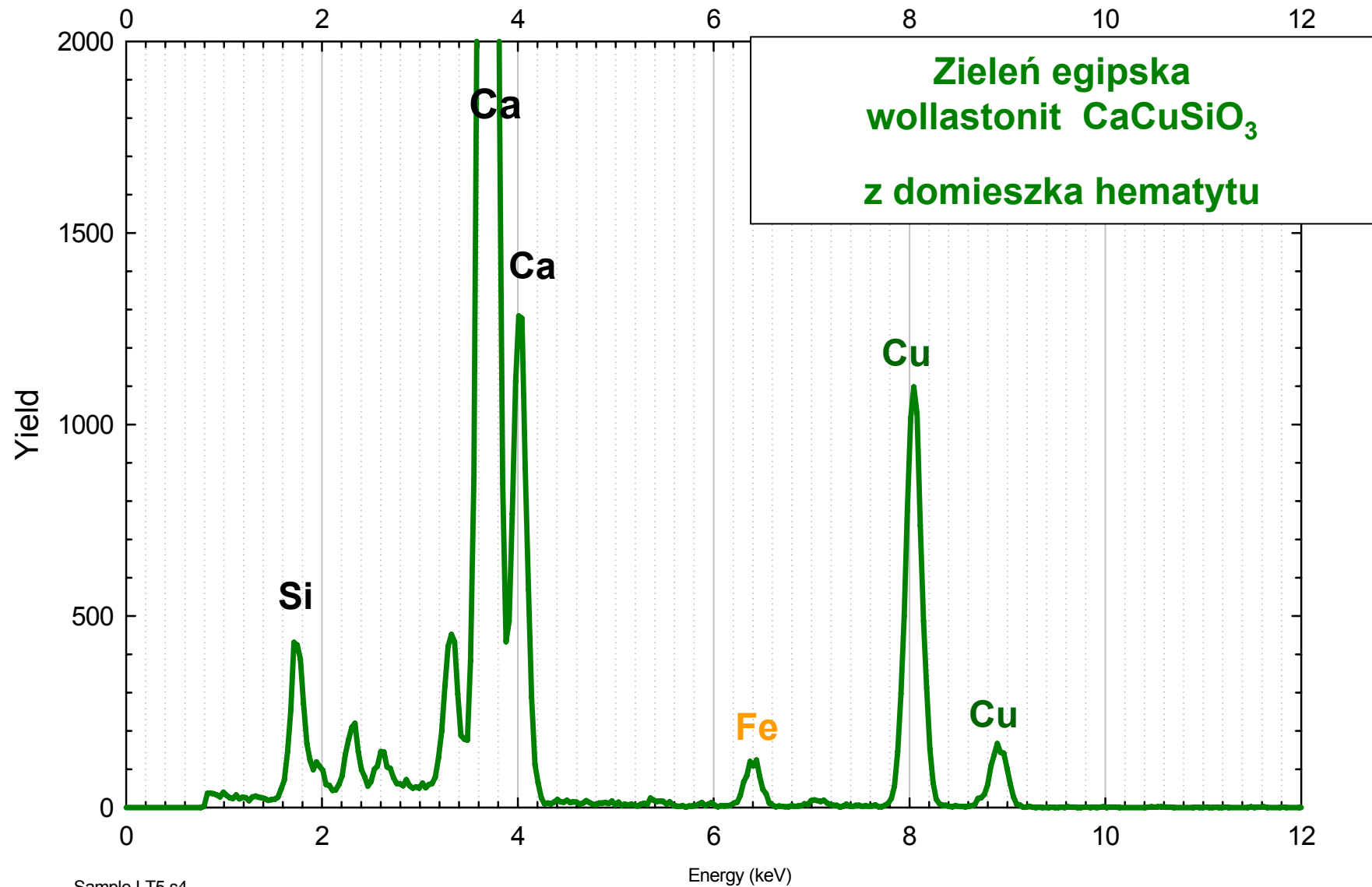
Widmo PIXE zielonego pigmentu

Grobowiec Totmesa III (N.34) 1504 BC

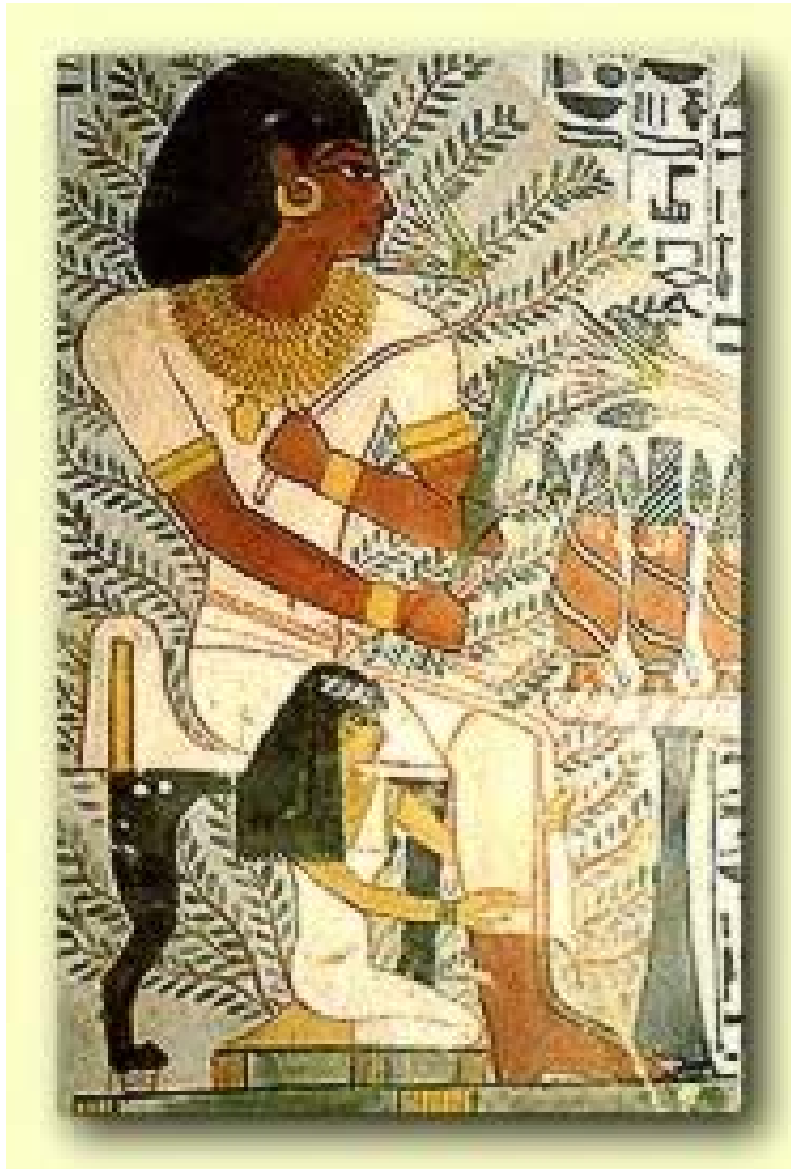
Mapy μ PIXE zielonego pigmentu

Grobowiec Totmesa III (N.34) 1504 BC

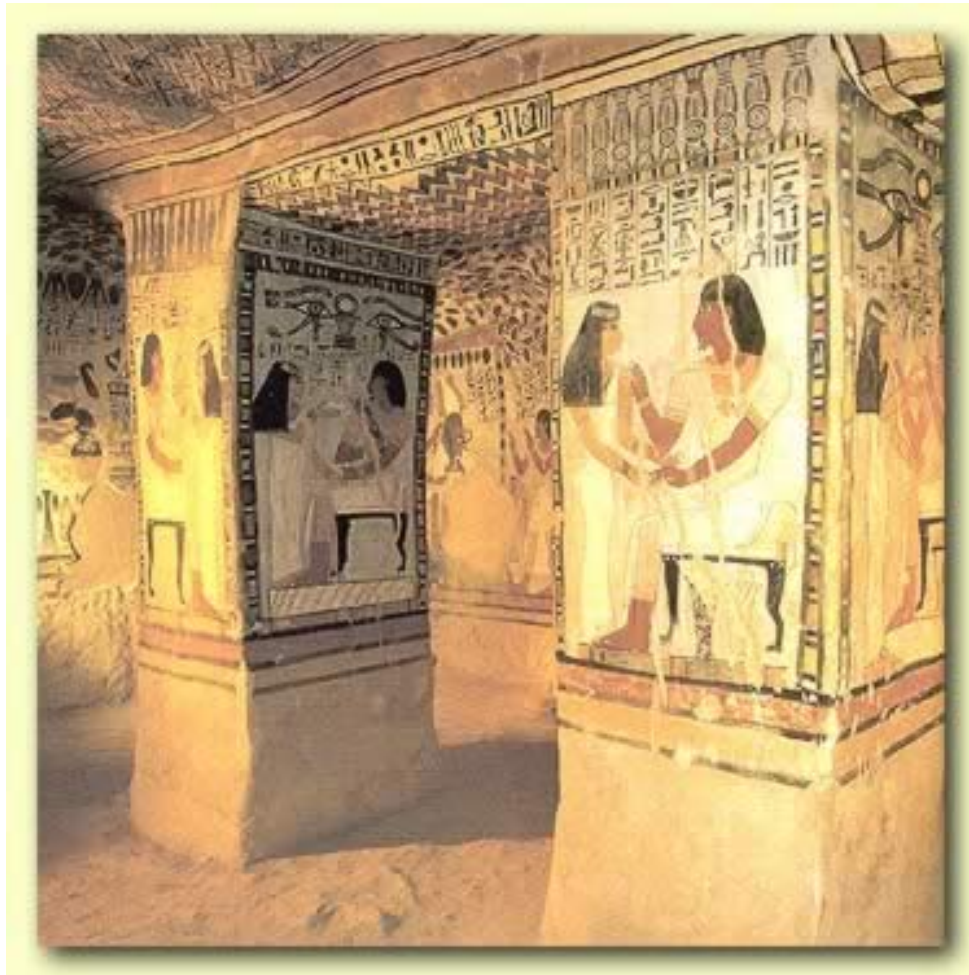

Sample LT5.s4
 μ PIXE E=3.05 MeV protons
Dresden 03/4/2008

**Grobowiec dostojnika imieniem Senneffer
(Tomb of Vineyards) (Tomb N .96) 1450 BC**

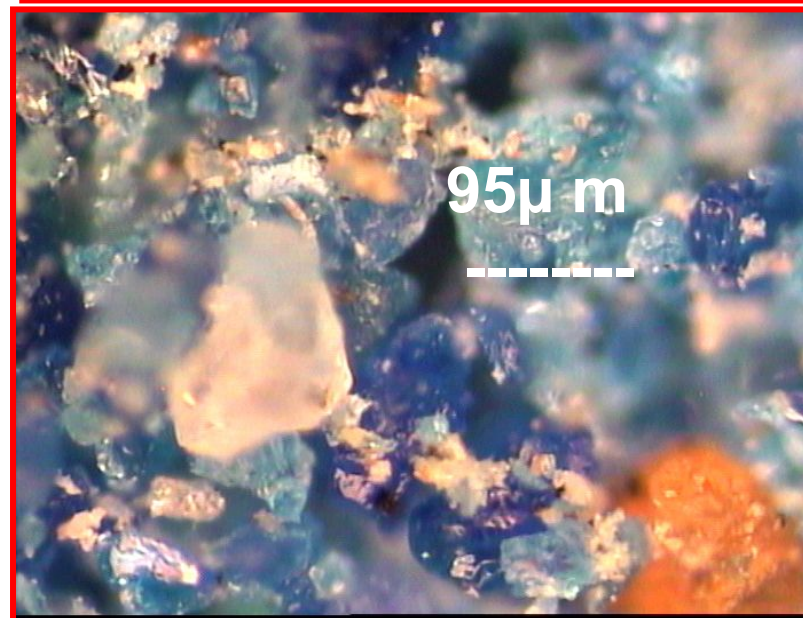
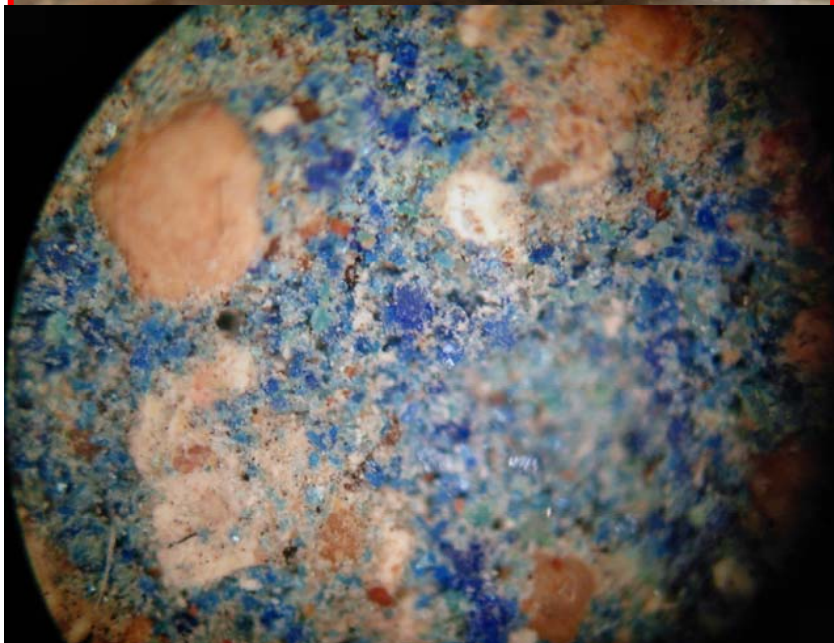
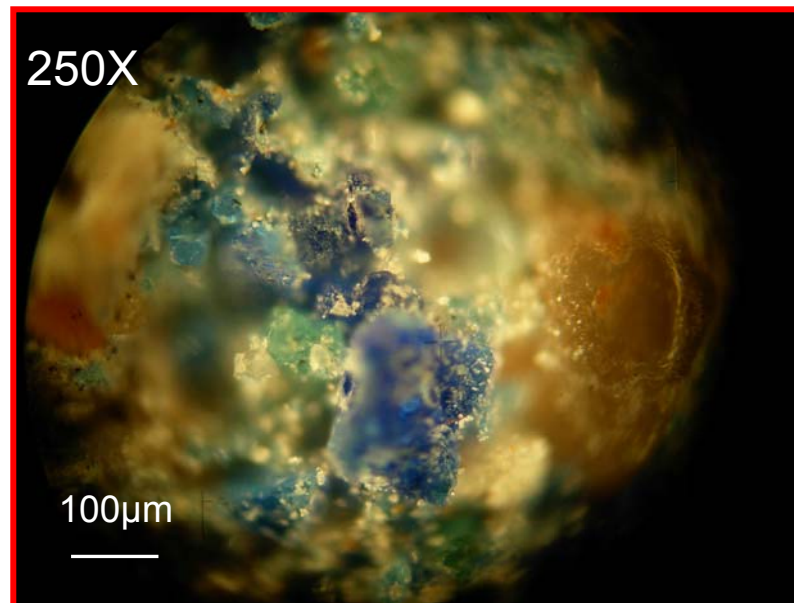
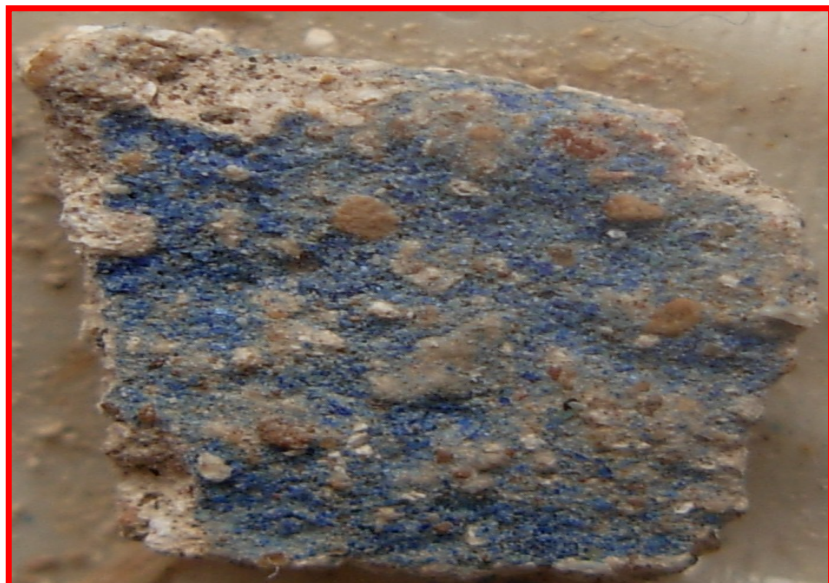

Grobowiec dostojnika imieniem Senneffer 1450 BC (Tomb of Vineyards) (Tomb N.96)

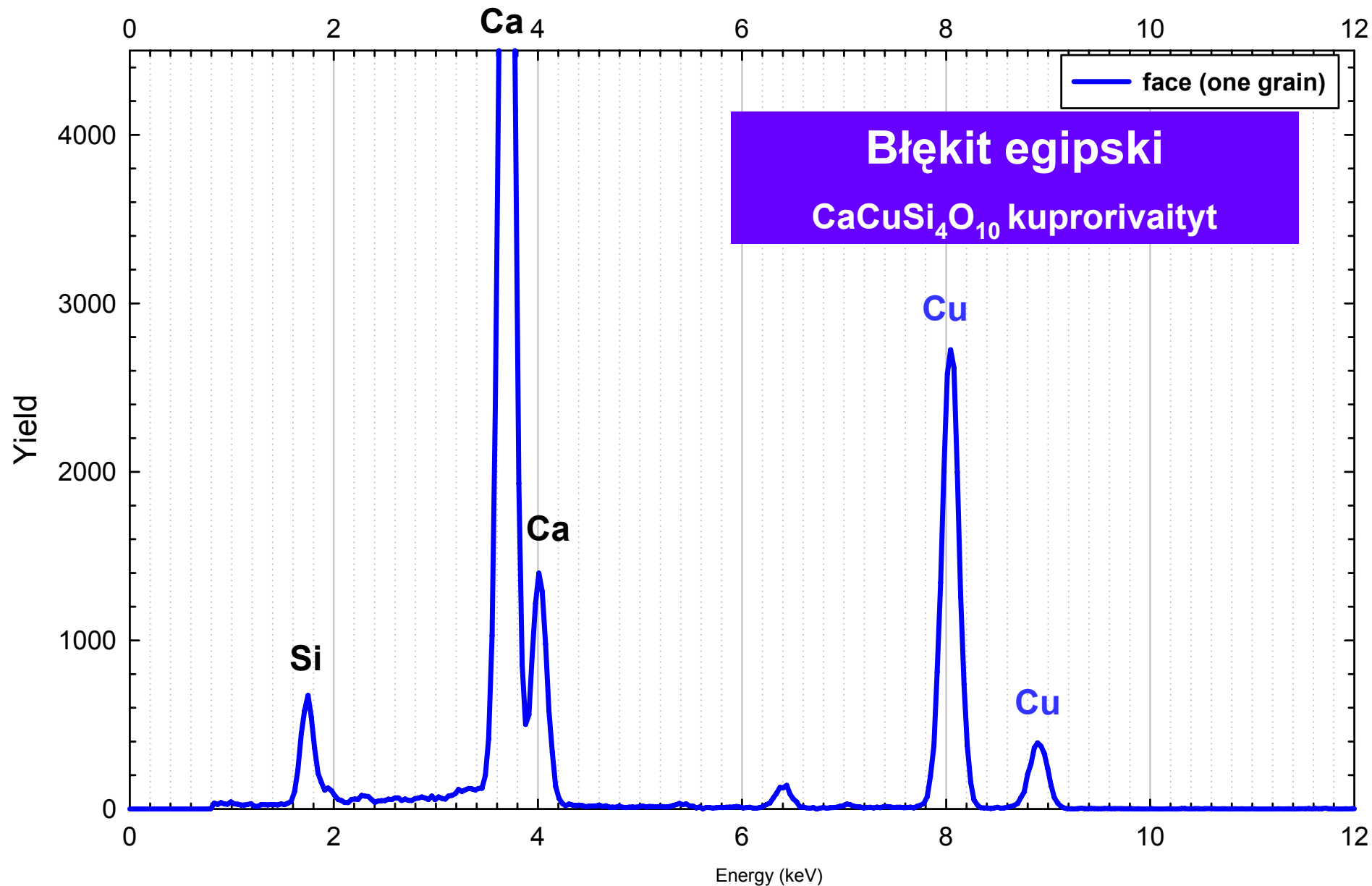
Niebieski pigment

Grobowiec Sennefera (Tomb N.96) 1450 BC

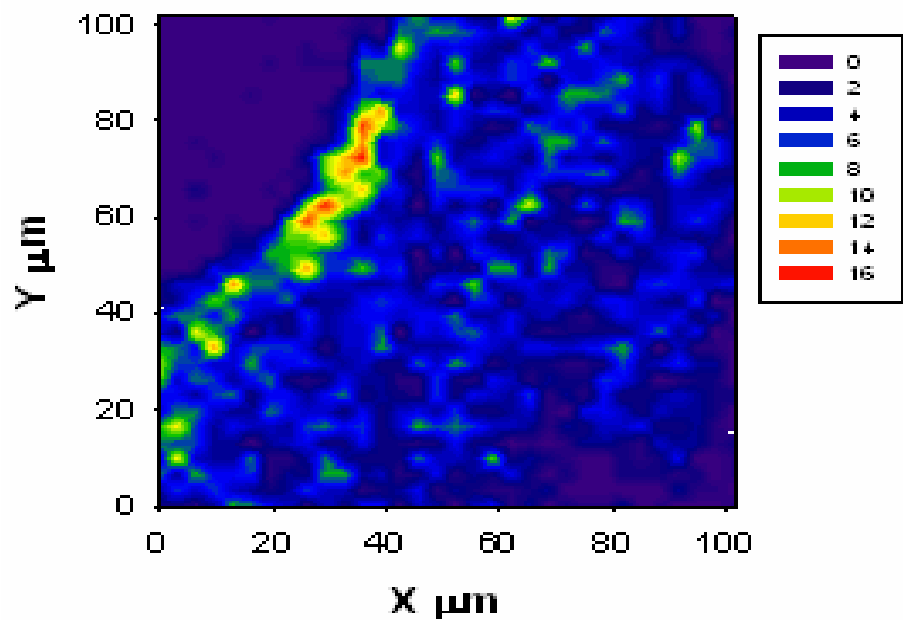
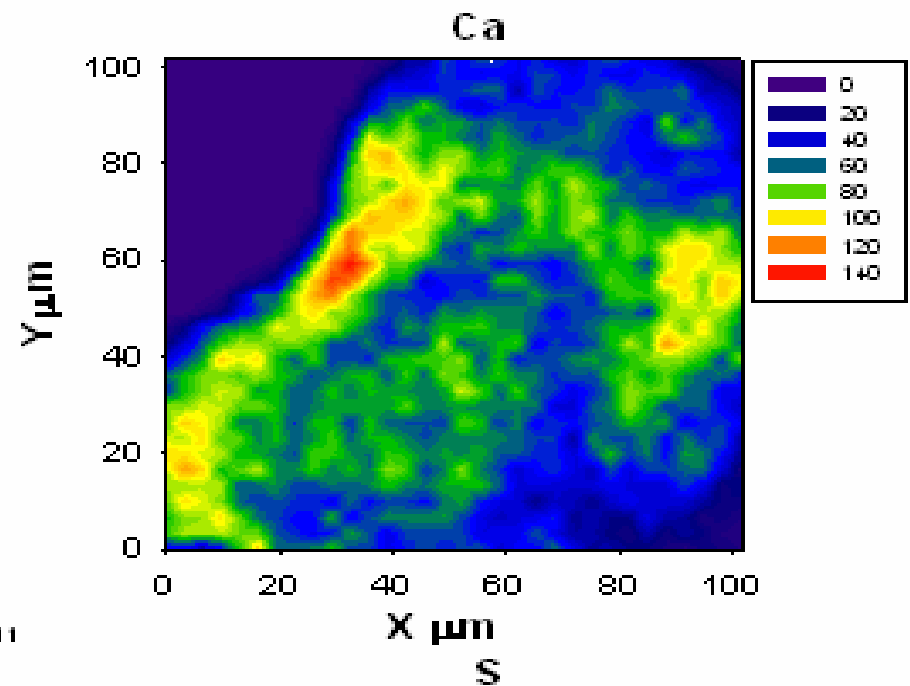
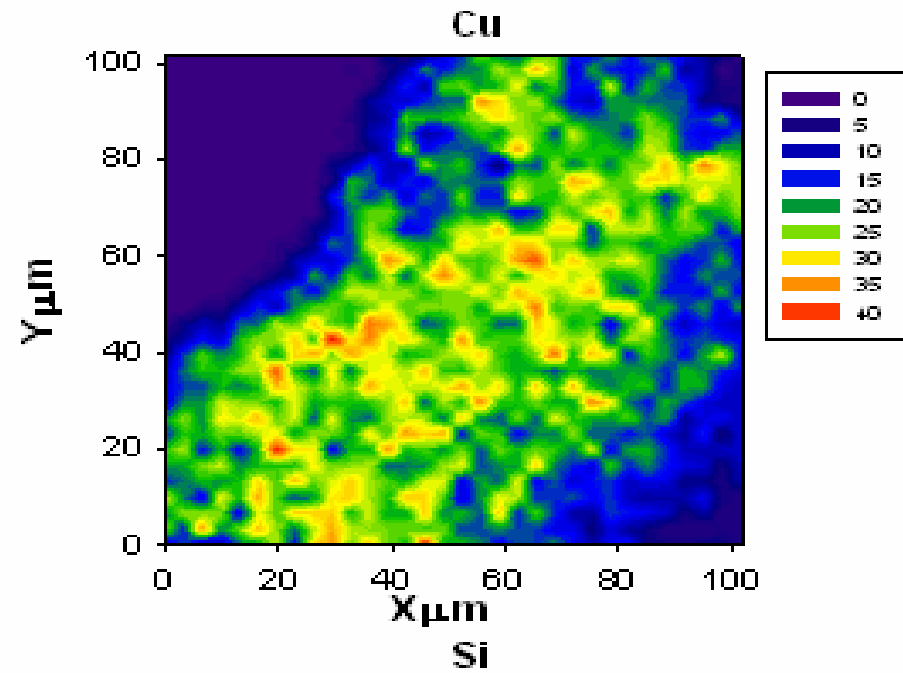

Mapy μ PIXE dla niebieskiego pigmentu

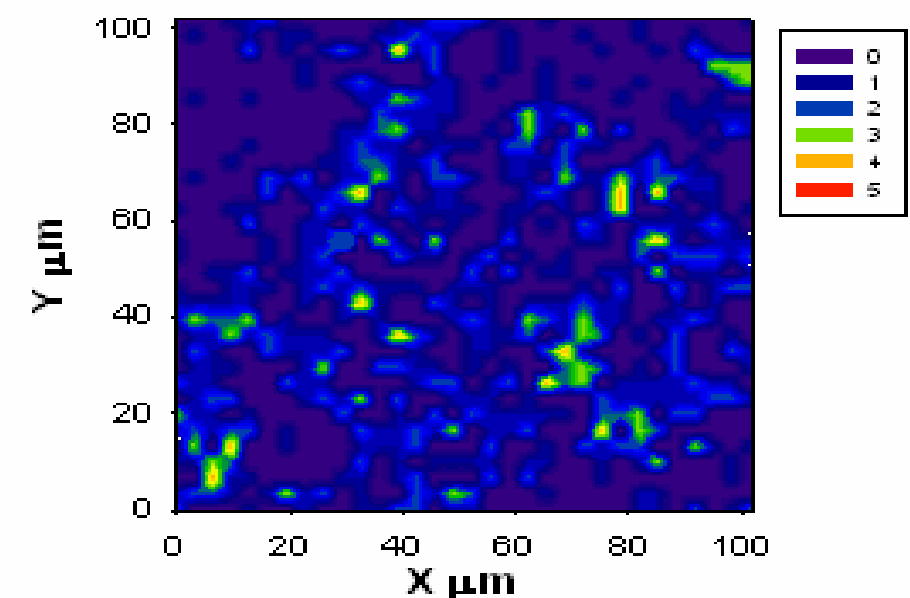
Grobowiec Sennefera (Tomb N.96) 1450 BC

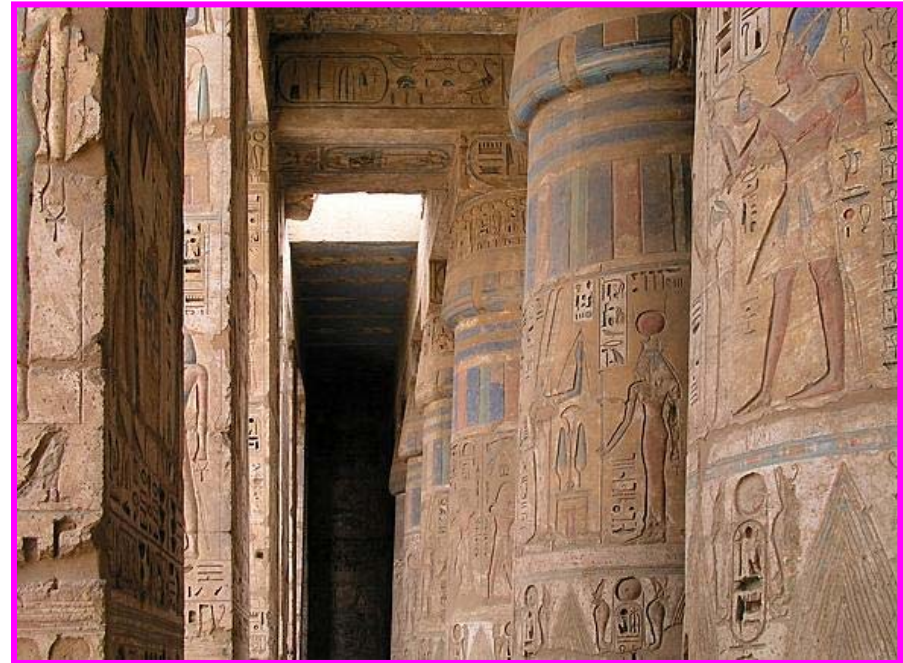
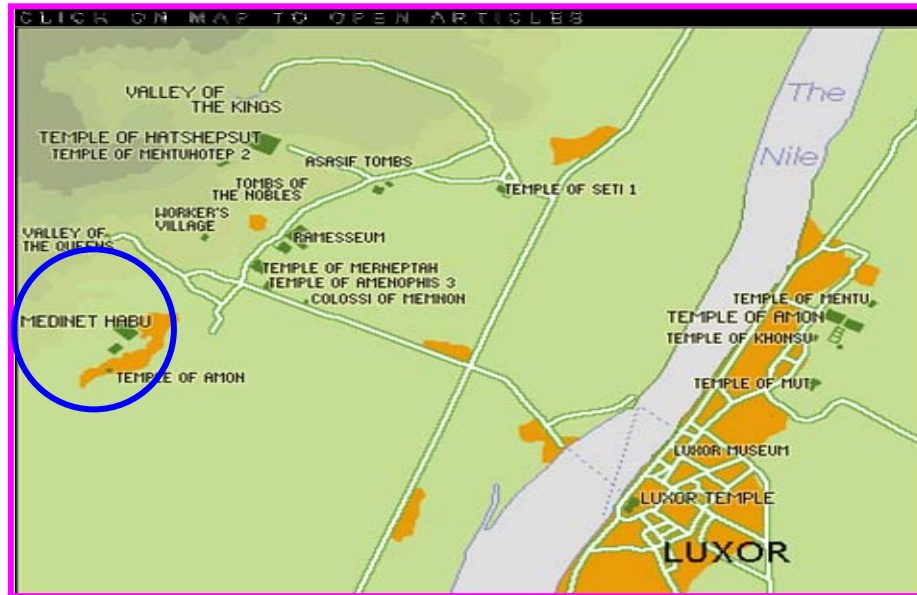
Mapy μ PIXE dla niebieskiego pigmentu Grobowiec Sennefera (Tomb N.96) 1450 BC

0-511

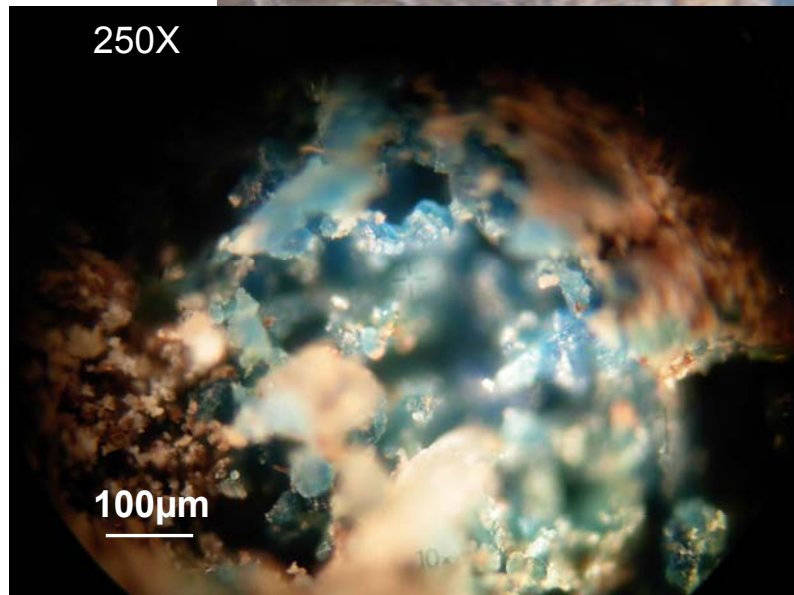

Medinet Habu (Ramzes III @ 1183–1152 BC)

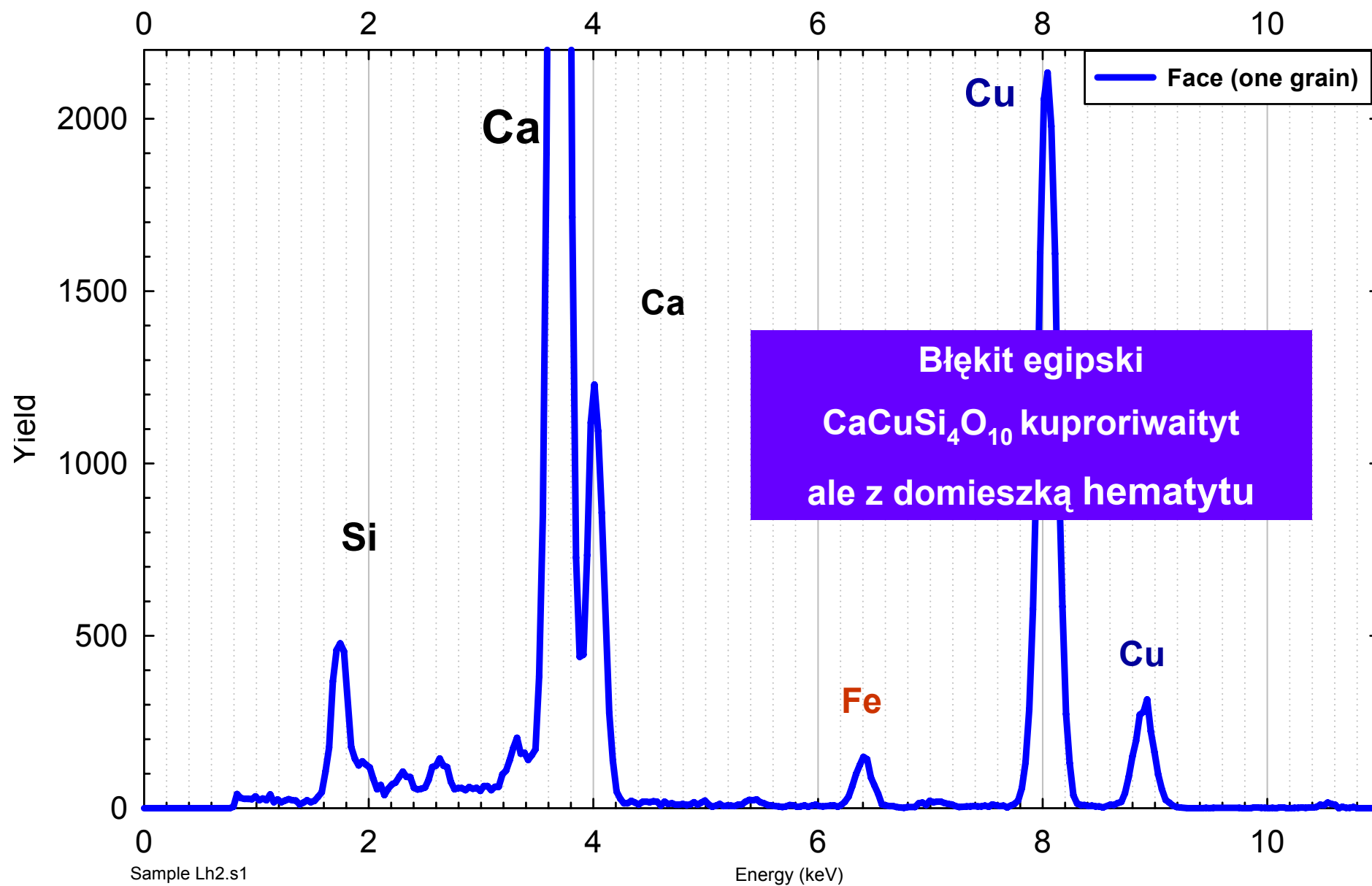

Ciemnoniebieski pigment

Medinet Habu (Ramzes III @ 1183–1152 BC)

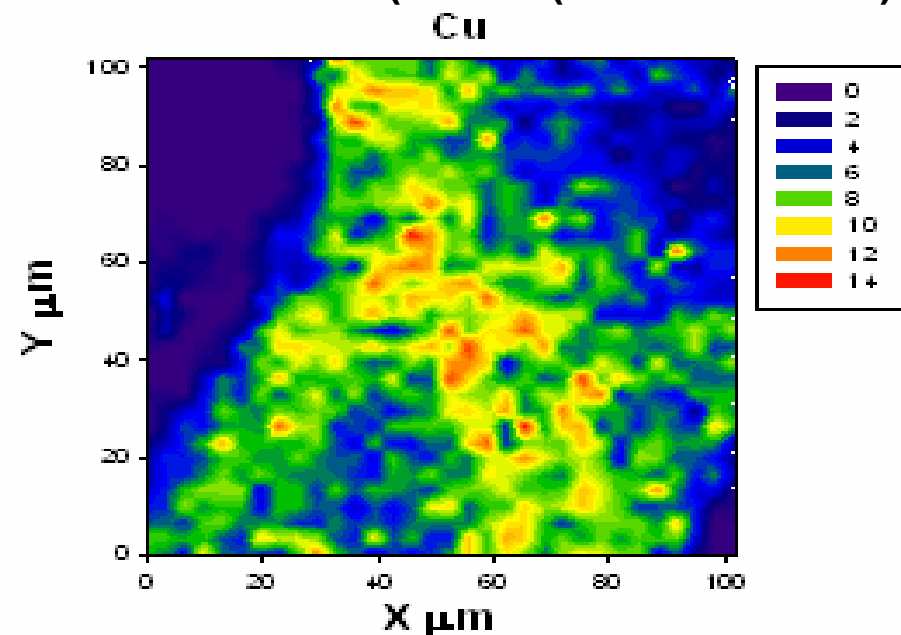

Mapy μ PIXE dla ciemnoniebieskiego pigmentu

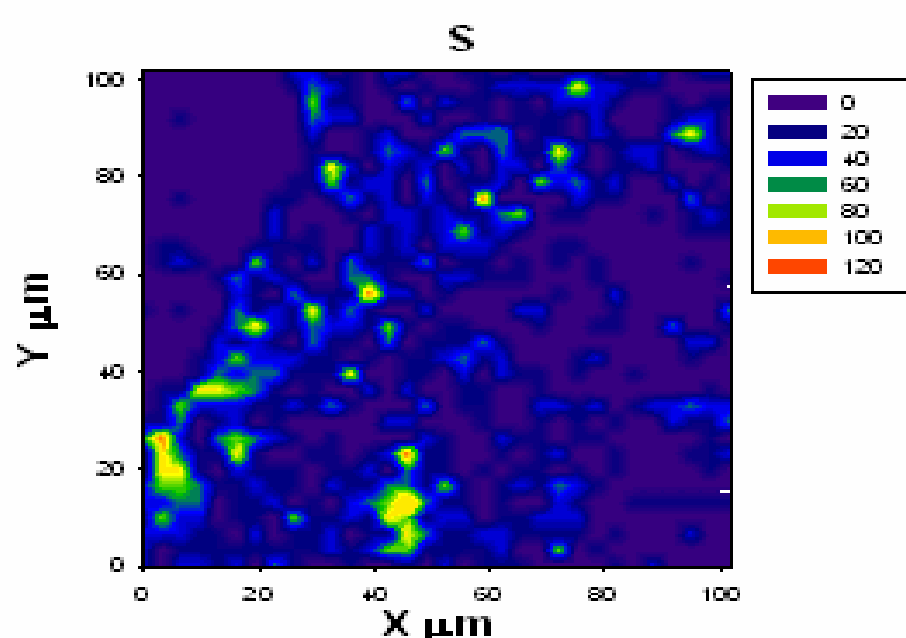
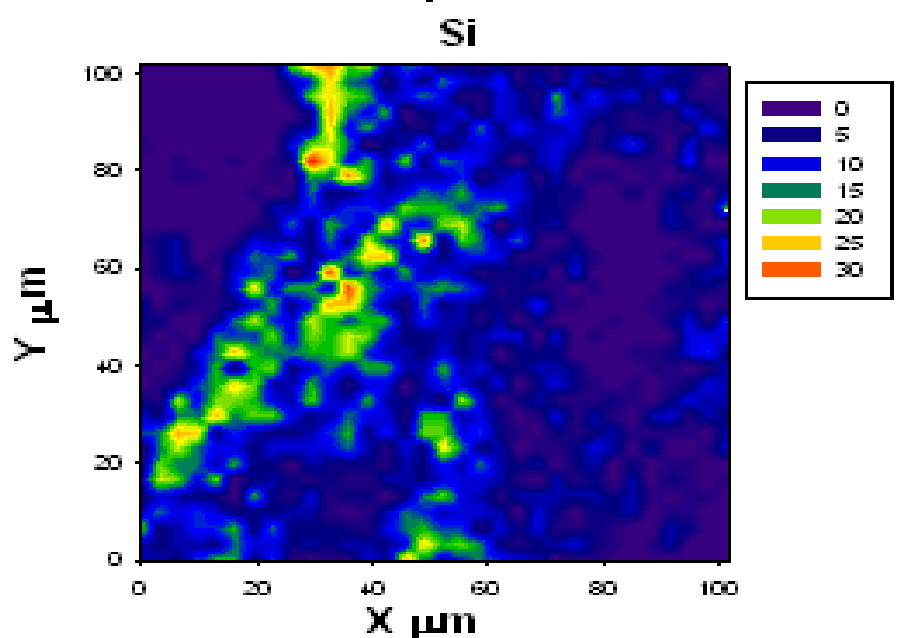
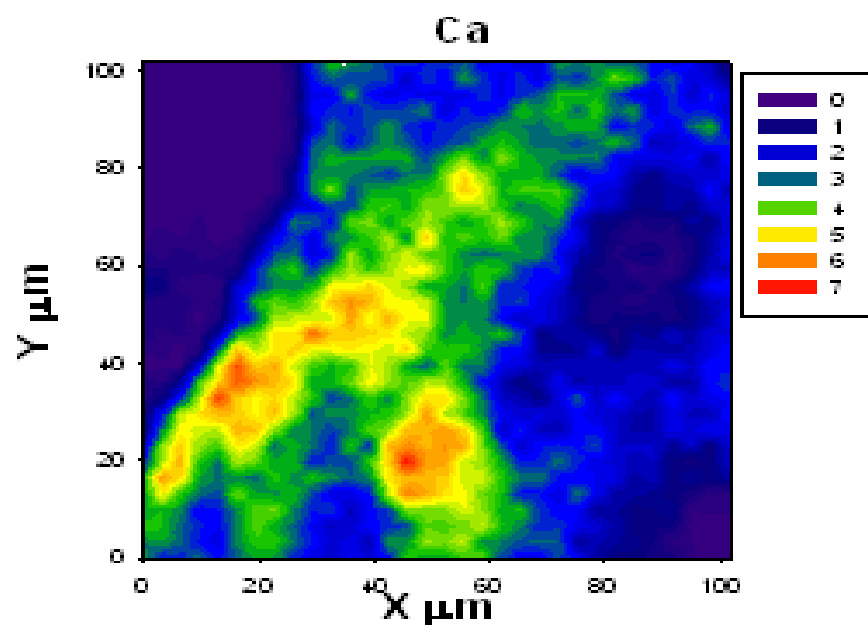

Sample Lh2.s1
 μ PIXE E=3.05 MeV protons
Dresden 03/4/2004

Mapy μ PIXE dla ciemnoniebieskiego pigmentu (Luxor (Medinet Habu) Rameseum (1198-1166 BC)

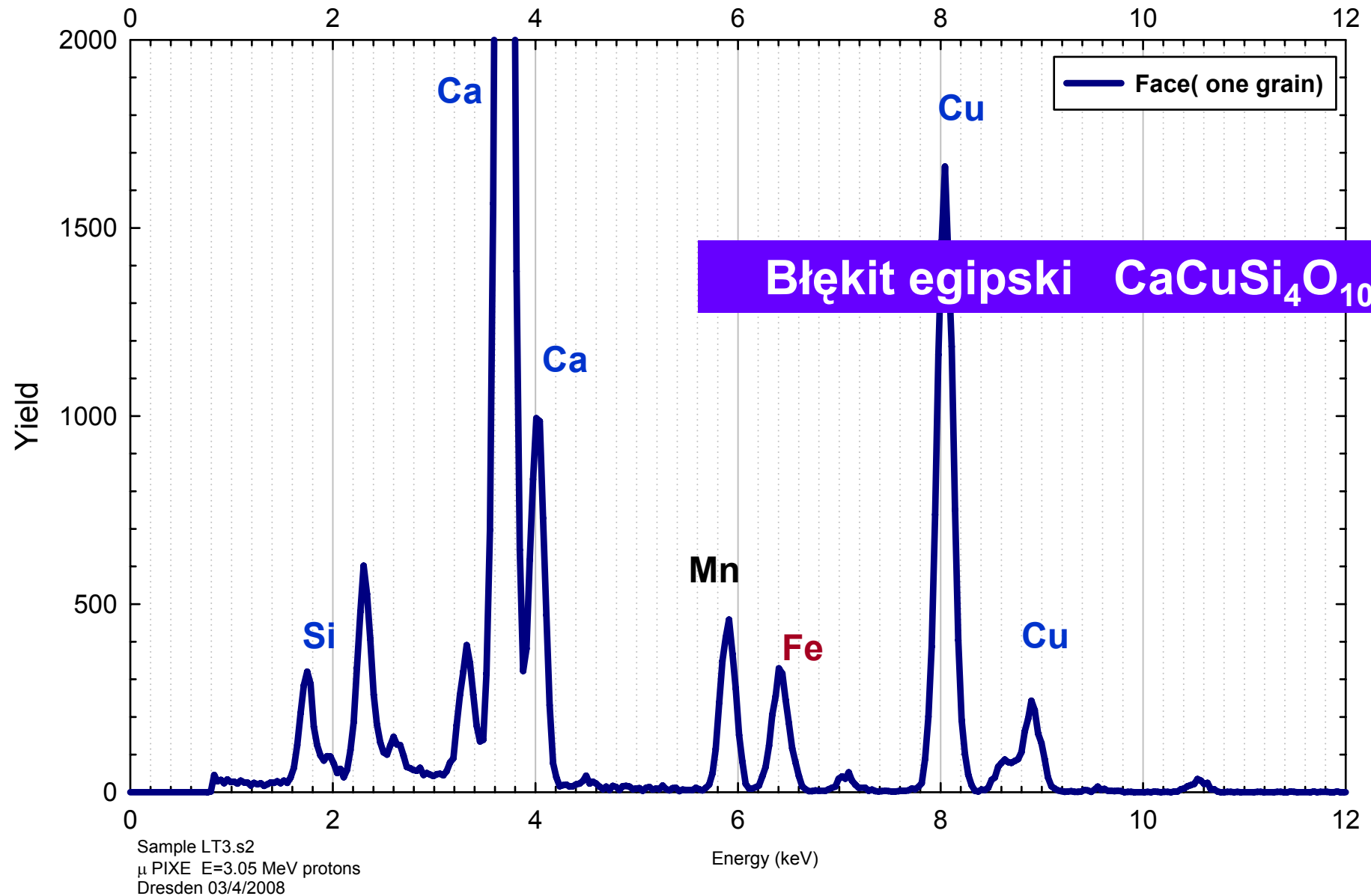

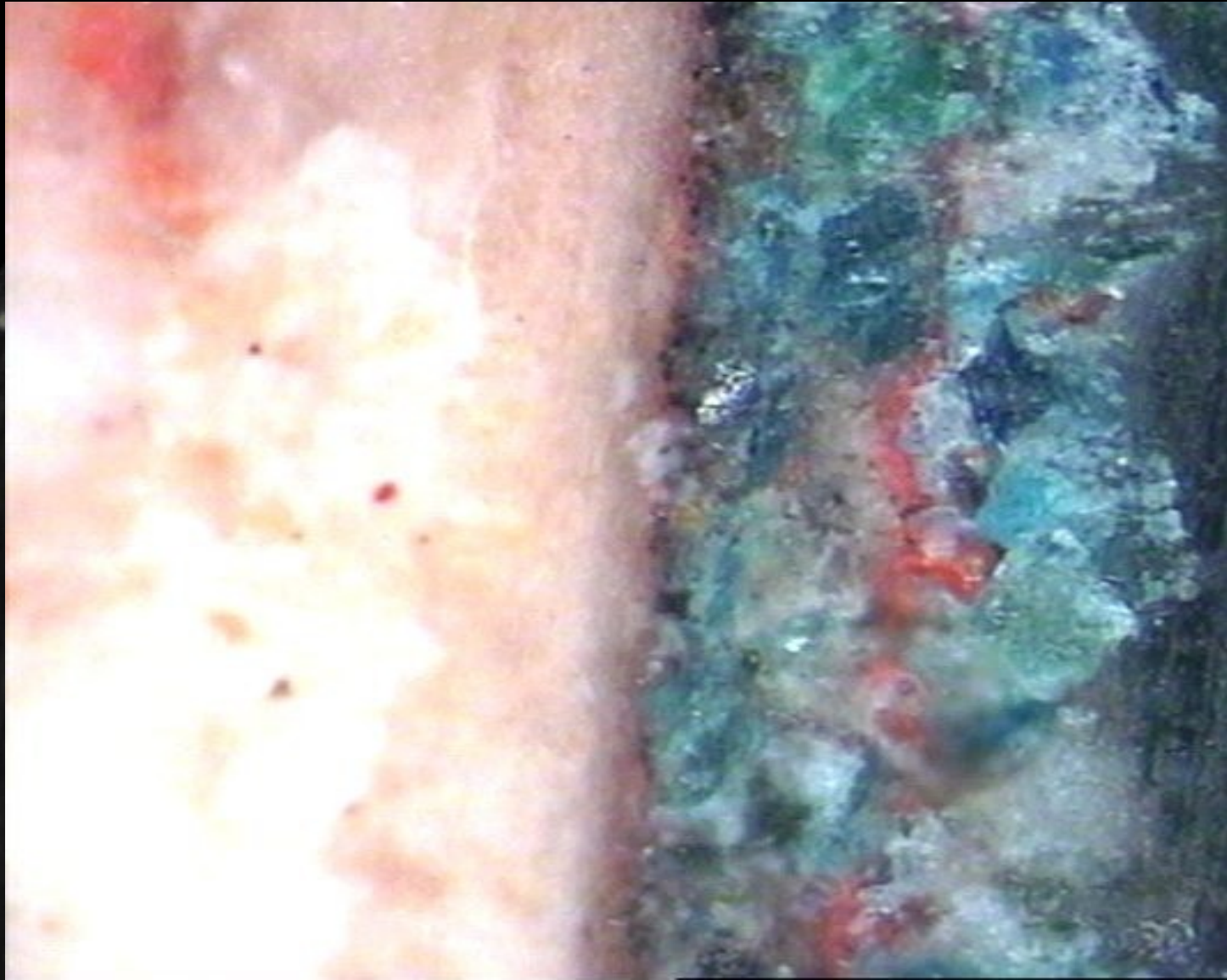
0-511

Struktura czarno-niebieskiej farby

Grobowiec Totmesa III (N.34) 1504 BC

Dzięki zastosowaniu nowoczesnych metody analitycznych potrafimy wiele powiedzieć o strukturze i materiałach używanych w staroegipskich malowidłach ściennych.

Metodyka jest oparta na identyfikacji charakterystycznych sygnałów tzw. *fingerprints* (czyli odcisków palca) i pozwala na uzyskanie wiarygodnych informacji bez przeprowadzania skomplikowanej analizy kompleksowej.

Warto podkreślić, że

nasze badania potwierdziły niezwykle umiejętności starożytnych malarzy, którzy potrafili nie tylko po mistrzowsku poprowadzić kontury obrazu ale również dobrać odpowiedni odcień farby stosując takie techniki jak:

- mieszanie z innymi pigmentami,
- używanie różnych rozmiarów ziaren,
- tworzenie struktur wielowarstwowych.

